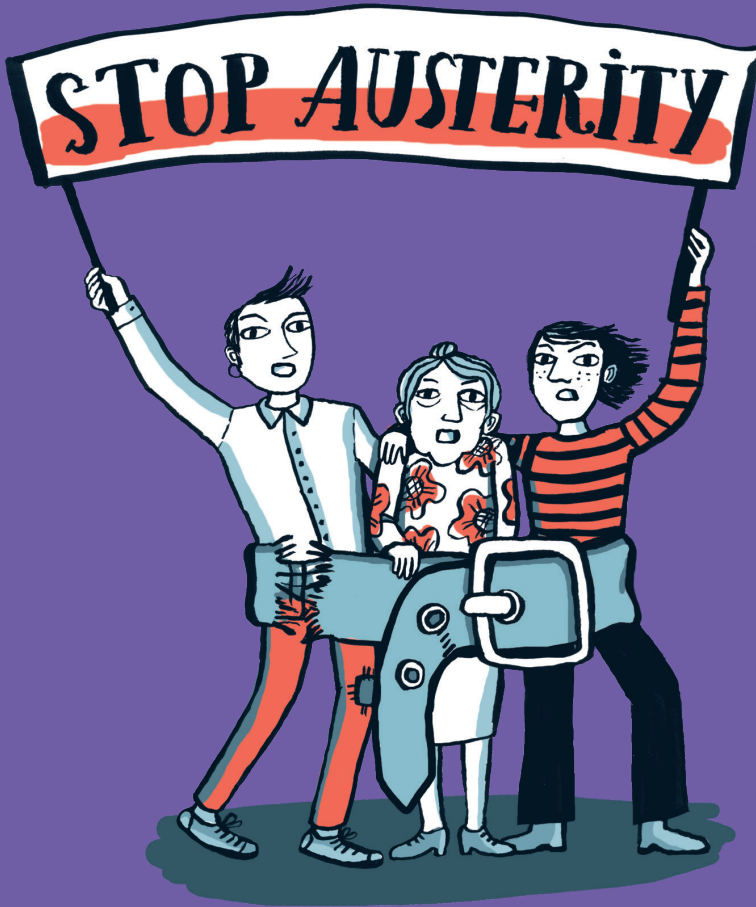

HRVATSKA

MERE ŠTEDNJE, RODNA NEJEDNAKOST I FEMINIZAM NAKON KRIZE

Smrt od hiljadu rezova – Uticaj mera štednje na živote žena u Hrvatskoj

Marija Ćaćić i Dora Levačić

MERE ŠTEDNJE,
RODNA NEJEDNAKOST I
FEMINIZAM NAKON KRIZE

HRVATSKA

MERE ŠTEDNJE, RODNA NEJEDNAKOST I FEMINIZAM NAKON KRIZE

Smrt od hiljadu rezova – Uticaj mera štednje na živote žena u Hrvatskoj

Autorke: Marija Čačić i Dora Levačić

Sadržaj

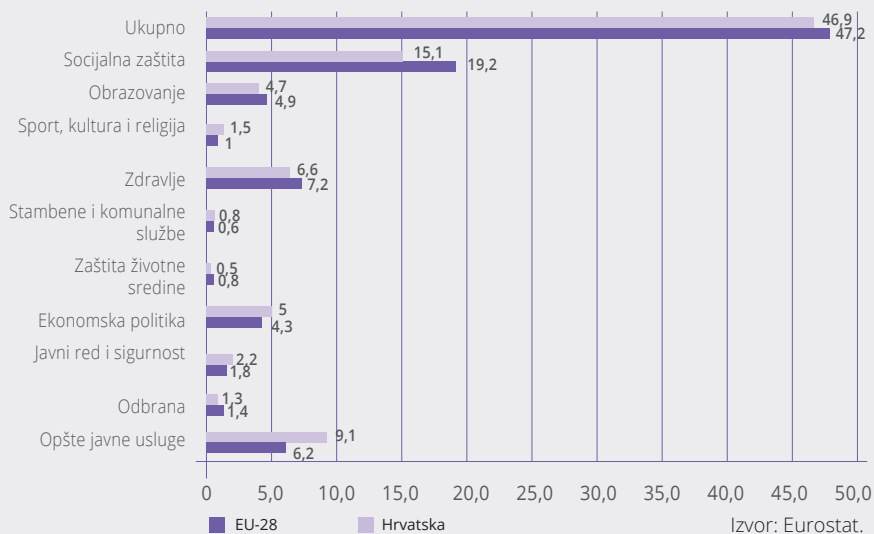
Uvod	9
1. Položaj žena na tržištu rada i novi Zakon o radu	13
2. Dečji dodaci i naknade, porodiljsko i roditeljsko odsustvo	19
3. Penzije	23
4. Reproductivno zdravlje žena	29
5. Briga o deci i starijima	37
6. Porodica	43
7. Nasilje nad ženama	49
8. Finansiranje ženskih skloništa, organizacija i institucija	57
9. Ostale marginalizirane grupe	61
10. Zaključak	65
Literatura	74
Biografije	81

Od raspada Jugoslavije, Hrvatska sprovodi politiku ekonomske liberalizacije prema spoljašnjim zahtevima, a period transformacije u kojem su se ispunjavali zahtevi za članstvo u EU se odvijao pod okriljem međunarodnih finansijskih institucija. Hrvatska je početkom 1990-ih predstavila antiinflacioni program stabilizacije i započela proces ekonomskog restrukturiranja uvođenjem precenjenog deviznog kursa za nemačku marku (kasnije za evro). Kako je hrvatska industrija zavisila od izvoznog tržišta i kako je režim precenjenog deviznog kursa pogodio uvoz, to je imalo poražavajući učinak na industrijsku proizvodnju koja više nije bila konkurentna niti na unutrašnjem, niti na spoljašnjem planu. Kao i u slučaju gotovo svih postsocijalističkih država srednje i istočne Evrope, Hrvatska je iskusila ozbiljnu tranzicijsku krizu koja je rezultirala visokom nezaposlenošću. Ovi procesi su štetno uticali na fiskalne kapacitete i, samim tim, na socijalnu državu. Rešavanju problema i pritisaka se uglavnom pristupalo na tri načina: 1) zaduživanjem i uvećanjem javnog duga; 2) „političkim“ i neselektivnim pružanjem usluga i prava kroz „klijentelističke“ mreže; i 3) komodifikacijom javnih usluga. Ti procesi su u konačnici rezultirali nižim kvalitetom i sve manjom dostupnošću usluga. Dok su se velike reforme sprovodile u bankarskom, pravnom i političkom sistemu, transformacija javnog sektora i javnih službi je bila postupna. Kako je Jugoslavija razvila dalekosežan i razrađen sistem socijalne sigurnosti, njegov produžetak je u početnom periodu transformacije bio „socijalni jastuk za uljuljivanje“. Većina bivših socijalističkih država je reforme socijalnih politika sprovela krajem 1990-ih. Promene su uključivale delimičnu privatizaciju penzionog sistema i uvođenje naknada utemeljenih na proveru dohotka i/ili imovine,¹ te pos-

1 Provera dohotka i/ili imovine (*means test*) određuje da li individua ili porodica ima pravo na državnu pomoć na temelju toga da li ima „sredstva“ koja bi omogućila opstanak bez te pomoći.

tupnu liberalizaciju oblasti socijalne pomoći i politike porodice (Cerami, 2006; Stubbs i Zrinščak, 2009), koja se intenzivirala u vreme nedavne finansijske krize. Izdaci Republike Hrvatske za socijalnu zaštitu su niži od proseka u EU: Hrvatska je 2015. godine za socijalnu zaštitu izdvojila 15% BDP-a, dok je prosek za 28 država EU 19%, kako pokazuje grafikon 1. Budžetska izdvajanja se nisu znatnije promenila tokom poslednje četiri godine.²

Grafikon 1: Republički izdaci za 2015. godinu, postotak BDP-a: EU-28 i Hrvatska

Hrvatska od 2013. primenjuje *Evropski semestar*, instrument za praćenje i usklađivanje ekonomskih i fiskalnih politika država članica EU, i sledila je *Proceduru prekomernog deficita* koju je 2017. Evropska komisija ukinula. Prateći preporuke EU, MMF-a i „nezavisnih stručnjaka“, vlada je 2014. usvojila novi Zakon o radu i pravdala ovaj korak kao neophodan za stvaranje novih radnih mesta i povećanje konkurentnosti. Promene

² Primera radi, oko 80% registrovanih nezaposlenih osoba nema prava na naknadu za nezaposlene, jer Hrvatska ima jednu od najrestriktivnijih politika za nezaposlene u EU. Ljudi imaju pristup socijalnoj pomoći samo ukoliko nemaju zaradu, uštedu, automobile ili neku drugu imovinu pored nekretnine u kojoj žive. Prema podacima Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku samo 2% stanovništva prima socijalnu pomoć, u iznosu koji ne pokriva ni mesečne prehrambene potrebe jedne odrasle osobe. Užasno je i pomisliti šta se događa ako osoba ima decu, s obzirom na to da su socijalni izdaci za decu takođe veoma niski u poređenju sa prosekom u EU.

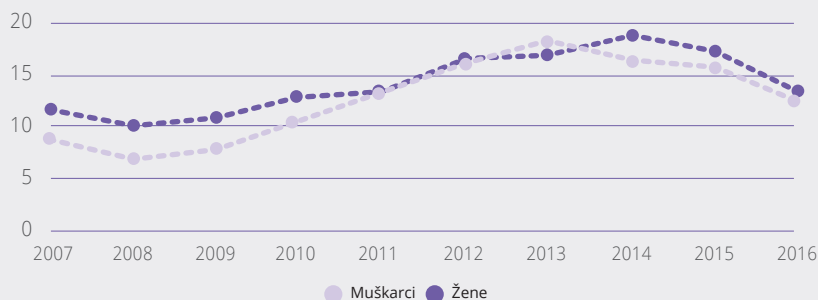
regulacije tržišta rada su jedna od neizbežnih posledica ekonomske liberalizacije, sa značajnim posledicama na ekonomski i ukupni društveni položaj žena.

Istraživanje ćemo započeti pregledom glavnih pokazatelja položaja žena na tržištu rada, potom ćemo se baviti nedavnim zakonodavnim promenama u oblasti politika koje su ključne za postizanje rodne ravnopravnosti – porodijski i roditeljski dopust, briga o deci i starijima, dečje naknade, penzije, zdravstvo, porodica i društvena perspektiva, tretman nasilja u porodici – te nacionalnim strategijama i dostignućima u oblastima rodne i polne jednakosti uopšte. S obzirom na to da je većina socijalnih prava u Hrvatskoj povezana sa statusom na tržištu rada (što donekle podseća na nemački sistem), rad počinjemo pregledom zakonodavnih promena sa nedavno usvojenim Zakonom o radu, a potom dajemo pregled različitih socijalnih politika. Napravile smo sažet prikaz relevantnih zakona i strategija u Hrvatskoj od 2009. koji su vezani za rodnu politiku, socijalnu zaštitu, radno zakonodavstvo, penzijski sistem i istraživanja o manjinama. Takođe smo koristile materijale koje su pripremile različite inicijative, grassroots pokreti i sindikati koji kritikuju pomenute zakone i strategije. Pored toga, koristile smo bogatu feminističku i LGBTQIA+ medijsku arhivu (Vox Feminae, Libela, Crol.hr, itd) da bismo bolje razumele druge vrste promena u socioekonomskom tkivu Hrvatske, posebno one koje se tiču odnosa u porodici, braka i reproduktivnih prava. Podaci koje koristimo se zasnivaju na postojećim istraživanjima, zvaničnim statistikama (Eurostat i nacionalne statističke agencije), kao i našim proračunima na osnovu ISSP modela (International Social Survey Programme) „Porodica i promena rodni uloga“.

Položaj žena na tržištu rada i novi Zakon o radu

Kao što pokazuje grafikon 2, stopa nezaposlenosti žena je nešto veća od stope nezaposlenosti muškaraca, osim u periodu između 2011. i 2014, zbog masovnog otpuštanja u tipično „muškim“ zanimanjima, poput onih u polju građevine. Žene takođe imaju nižu stopu ekonomske aktivnosti u poređenju sa muškarcima: ekonomska aktivnost žena je 2016. iznosila 60,9%, a muškaraca 70,3% (Eurostat, 2017). Briga o deci, starijima, onemoćalim i onesposobljenim osobama, porodica, briga za druge i ostale porodične odgovornosti su među glavnim razlozima ekonomske neaktivnosti žena u Hrvatskoj (Eurostat, 2016). Istraživanje je pokazalo da učešće muškaraca na tržištu rada u Hrvatskoj nije povezano sa brojem dece, dok za žene svako dete povećava šansu za nezaposlenost (25%) i ekonomsku neaktivnost (45%)

Grafikon 2: postotak nezaposlenih prema polu između 2007. i 2016. (godišnji prosek)

Izvor: Eurostat, database Ifsa_urban.

(Gelo i dr, 2011). Drugim rečima, porodične obaveze predstavljaju stvarne prepreke pristupu i opstanku žena na tržištu rada, kao i svakom poboljšanju njihovog celokupnog položaja (napredovanju u karijeri, plati i ekonomskim aktivnostima uopšte) na tržištu rada. Uvreženo objašnjenje za višu stopu nezaposlenosti i ekonomske neaktivnosti među ženama su diskriminacija i nevoljkost potencijalnih poslodavaca da zapošljavaju žene zbog njihovih porodičnih obaveza, što je samo delimično slučaj. Ovo objašnjenje problem svodi na lični nivo humanističke prosvetljenosti poslodavca, što često dovodi do otrcanih fraza poput „promocija rodne ravnopravnosti na radnom mestu“. Teško je verovati u uspeh akcija koje su inspirisane ovakvim pristupom, jer one previđaju ključne prepreke jednakom pristupu žena tržištu rada: nedostatak pristupačnih institucija za brigu o deci i starijima (o čemu će biti reči u nastavku). Prepreke se stoga ne mogu svesti na predrasude poslodavaca.

Nivo ekonomske aktivnosti žena je takođe negativno povezan sa njihovim nivoom obrazovanja, što posebno pogađa starije žene. Jaz između polova u stopi ekonomske aktivnosti se uvećava sa godinama: u starosnoj grupi 55-59 godina je mnogo veći. Stopa ekonomske aktivnosti žena u ovoj starosnoj grupi je 2016. iznosila 47,6%, dok je stopa ekonomske aktivnosti muškaraca u istoj toj grupi iznosila 64,2 % (Eurostat, 2017).

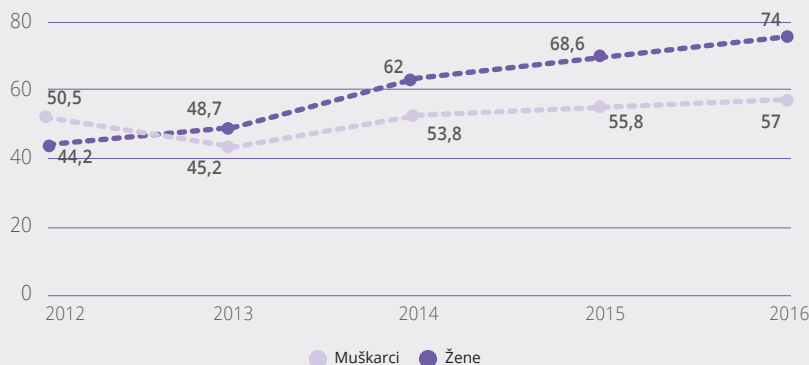
Veći deo radne snage u Hrvatskoj je zaposlen u sledećim sektorima: proizvodnja (17,5%), trgovina na veliko i malo (15,5%), obrazovanje (9,7%), javna uprava i odbrana (9%), zdravstvo i socijalna zaštita (8%) i građevinarstvo (6%). Skoro 70% žena je zaposleno u sledećim sektorima: trgovina na veliko i malo (17,4%), obrazovanje (15,8%), proizvodnja (12,9%), zdravstvo i socijalni rad (13,2 %) i javna administracija i odbrana (8,7 %) (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2017b). Interesantno je pomenuti da je rodni jaz u platama iznad proseka tačno unutar ovih pet sektora: kreće se između 15% do 22%, dok se prosečna rodna razlika u platama kreće oko 10–11%, sa blagim porastom sa 10% u 2010, 2011, 2012. i 2013. na 11,3% u 2014. i 2015. (Levačić, 2013; Državni zavod za statistiku, 2017b).

Procenjuje se da siva ekonomija čini 10–15 % BDP-a u Hrvatskoj, ali tačan udeo žena koje rade u sivoj ekonomiji je nepoznat (Švec, 2009; Kurnoga-Živadinović i Groznica, 2012). Prema podacima ankete

Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, nesrazmerno visok broj žena ima privremene, nepouzdate i neprijavljene poslove (HZZ, 2011).

Broj privremeno zaposlenih, odnosno zaposlenih sa ugovorom o radu na određeno vreme, porastao je sa 14,5% u 2013. na 16,9% u 2014, 20,2% u 2015. i 22,2% u 2016. (Eurostat, 2017). Iako nema gotovo nikakve razlike između udela muškaraca i žena u privremenim poslovima u celini (postotak privremeno zaposlenih žena od ukupnog broja zaposlenih u 2016. je bio 22,4 %, dok je postotak privremeno zaposlenih muškaraca bio 21,9%), grafikon 3 ipak pokazuje znatnu razliku između žena i muškaraca u starosnoj grupi 15–24.

Grafikon 3 – Privremeno zaposleni (starosna dob 15-24 godina) od ukupnog broja zaposlenih prema polu, 2012–2016. (godišnji proseki)

Izvor: Eurostat, lfsa_etpgan database.

Kao što se može videti iz grafikona 3, broj privremeno zaposlenih muškaraca i žena starosti između 15 i 24 godina je od 2013. porastao, ali porast je daleko izraženiji kada su u pitanju žene. Porast broja privremeno zaposlenih je direktna posledica usvajanja novog Zakona o radu jula 2014, što je poslodavcima omogućilo da zasnuju uzastopne ugovore o radu na određeno sa istom/istim radnikom/radnicom. Podaci potvrđuju pretpostavku mnogih protivnika predloženog zakona, poput sindikata i feminističkih organizacija, koji su tvrdili da će ova odredba poslodavcima omogućiti lakše i jeftinije otpuštanje radnica i radnika, čineći od privremenog posla opšte pravilo. Zakon o radu je takođe omogućio otpuštanje trudnica i žena na porodijskom ili roditeljskom od-

sustvu, u slučaju kada preduzeće odlazi u likvidaciju, što sa prethodnim Zakonom o radu nije bilo moguće, jer je u svim slučajevima bilo zabranjeno. Prihvatljivi razlozi za raskid ugovora o radu sada uključuju smrt poslodavca, prekid razmene silom zakona, brisanje određene kompanije iz registra u skladu sa posebnim propisima, kao i „poslovne razloge“, na primer, kada je kompanija pred zatvaranjem. Ovaj dodatak olakšava poslodavcima da daju otkaz trudnicama i novim majkama. Iako većina odredbi Zakona o radu negativno utiče i na zaposlene muškarce i na zaposlene žene, mnoge od njih su posebno štetne za žene, ponajviše za trudnice i mlade majke, čija je pozicija na tržištu rada već osetljiva. Prema istraživanju o trudnicama i majkama male dece na tržištu rada koje je svela Pravobraniteljica za ravnopravnost polova¹ 2012, ova grupa žena se u tom polju suočava sa različitim teškoćama i nepravdama. Ukupno 40% ispitanica je iskusilo nepovoljan tretman od strane poslodavca u vreme ili nakon trudnoće, poput neproduženja ugovora, otpuštanja, skraćivanja godišnjih odmora, nenapredovanja ili premeštanja na drugi posao. Pored toga, 33% ispitanica je bilo u situaciji u kojoj ih poslodavac prinuđuje da prihvate lošije uslove rada, kao što su smanjenje godišnjih odmora, smanjenje osnovnih plata, promena ugovora na ugovor o radu na određeno ili oduzimanje vrednih projekata i klijenata (Pravobraniteljica za ravnopravnost polova, 2012).

Zakon o radu nadalje propisuje puno radno vreme od 40 časova nedeljno, uz mogućnost od osam sati više prekovremenog rada. Međutim, promenjene su odredbe o preraspodeli radnog vremena, tako da se nedeljna granica u stvarnosti povećava na 50 ili 60 sati ako je to utvrđeno kolektivnim ugovorom. Zakon o radu takođe uvodi koncept nefiksnog rasporeda radnog vremena, što poslodavcu daje pravo izmene radnog vremena zaposlenih u skladu sa poslovnim potrebama. Neregularni raspored mora biti na snazi najmanje mesec dana i ne duže od jedne godine, a maksimum nedeljnih sati koji uključuje prek-

.....

1 Iako se ova institucija u CEDAW izveštajima i drugim prevodima naziva Pravobraniteljica za rodnu ravnopravnost (Ombudsperson for Gender Equality) ispravan prevod bio bio Pravobranitelj/ica za ravnopravnost polova. Po našem mišljenju bi ova institucija trebalo da promeni ime, kako bi ono više odgovaralo njenom zadatku. Međutim, reč „rod“ i njene izvedenice je gradonačelnik nedavno izbacio iz Razvojne strategije grada Zagreba, jer su konzervativni aktivisti i aktivistkinje – koji se takođe protive takozvanoj Istanbulskoj konvenciji na ovim osnovama – reč proglasili/e problematičnom. Promena imena ove institucije je u bliskoj budućnosti malo verovatna.

ovremeni rad je i dalje 50 (ili do 60 ako kolektivni ugovor to dozvoljava). Kolektivni ugovor takođe može sadržati odredbe o „banci časova“ (sredstvo evidentiranja akumulacije radnog vremena), tako da u vreme fleksibilnog rasporeda radnice i radnici mogu raditi i duže od 50 časova te evidentirati svoje dodatne časove u „banku“ (Zakon o radu NN 93/14). Ovaj dodatak ima negativne posledice za žene na tržištu rada zbog njihovog opšteg radnog opterećenja, odnosno zbog teškoća da usklade posao, rad brige² i kućni rad. Prema našim proračunima zasnovanim na modulu „Porodica i promena rodni uloga“ Međunarodnog programa društvenih istraživanja (*International Social Survey Program, ISSP*), žene u Hrvatskoj provode 50,4 časova nedeljno u radu brige ili kućnom radu, dok muškarci u istom radu u proseku provode 24 časova (ISSP, 2012). Prema istraživanju Pravobraniteljice iz 2017. godine, žene provode 60 časova nedeljno, a muškarci 40 časova u kućnim poslovima i radu brige (Pravobraniteljica za jednakost spolova, 2017). Najnovija sociološka istraživanja o kućnom radu iz 2017, na uzorku zaposlenih žena koje žive sa roditeljima, pokazuju da u ogromnoj većini, u više od 80% domaćinstava, žene obavljaju sav ili gotovo sav kućni rad i rad brige o drugima. U samo 16% domaćinstava se ovi poslovi raspodeljuju jednako; u samo 2% domaćinstava ove poslove obavljaju uglavnom muškarci. Takva podela rada ima brojne negativne učinke na karijeru, profesionalni život i zdravlje žena (Libela, 2017).

Drugi važni dodaci novom Zakonu o radu olakšavaju otpuštanje radnica i radnika (smanjenjem otpremnine, otkaznog roka, te mogućnošću otpuštanja radnica i radnika koji su na bolovanju), podstiču atipične oblike zapošljavanja, poput zapošljavanja putem privremenih agencija, i veću fleksibilnost u radnim satima. Kroz ove i mnoge druge izmene i dopune, novi Zakon o radu je ograničio moć nereprezentativnih

.....

2 Rad brige (care work) obuhvata uslužne aktivnosti koje mogu biti plaćene ili neplaćene. Plaćene aktivnosti uključuju široki spektar pedagoške brige o deci i starijima (u vrtićima, školama, privatno pružanje usluga čuvanja i odgoja dece...), te zdravstvene nege i brige o opštem blagostanju dece i starijih (pružanje lekarskih, psihoterapeutskih i sličnih usluga). Neplaćene aktivnosti rada brige se odnose na kućni rad, koji se u kapitalizmu podrazumeva, naturalizira kao ženska oblast i mistifikuje kao ljubav, a ne rad. Ovaj rad pored fizičkih, pedagoških i drugih komponenti uključuje i emotivni rad, odnosno brigu o osećanjima i ugodaju drugih (razgovaranje, nasmejavanje, razni oblici pažnje kojima se pokušava raspoložiti drugi, nepokazivanje nezadovoljstva...) (prim.prev.)

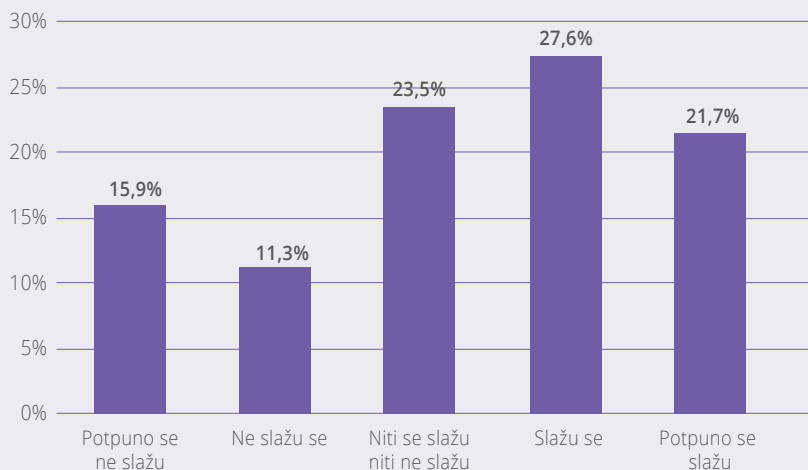
sindikata³ i umanjio radnička prava svih radnica i radnika, ali nekoliko dodataka je posebno štetno za žene na tržištu rada. Budući da je većina socijalnih prava u Hrvatskoj povezana sa statusom na tržištu rada, ovi dodaci će verovatno uticati i na ukupnu društvenu situaciju žena, o čemu će biti reči u završnom delu i zaključku istraživanja.

3 Sindikati pravno mogu biti reprezentativni ili nereprezentativni. Oni koji su ili dopušteni sporazumom između svih sindikata koji deluju kod jednog poslodavca ili imaju 20% radnica i radnika kao svoje sindikalne članice i članove, mogu učestvovati u pregovorima o kolektivnim ugovorima. Naravno, to predstavlja određene probleme novim sindikatima, ali moglo bi dovesti i do međusindikalne saradnje, što često nije slučaj

Dečji dodaci i naknade, Porodiljsko i roditeljsko pravo

Jedan od faktora koji utiču na rodnu (ne)ravnotežu u kućnom radu i radu brige je patrijarhalno uverenje – potkrepljeno politikama o kojima govorimo u poglavlju „Briga o deci i starijima” – da su žene te koje su prirodno brižne. Primera radi, samo 27,2% žena i muškaraca u Hrvatskoj se ne slaže, 23,5% se niti slaže niti ne slaže, a 49,4% se slaže sa izjavom da je prava žena ona koja se „najviše brine o svom mužu, deci i domu”, što pokazuje grafikon 4.

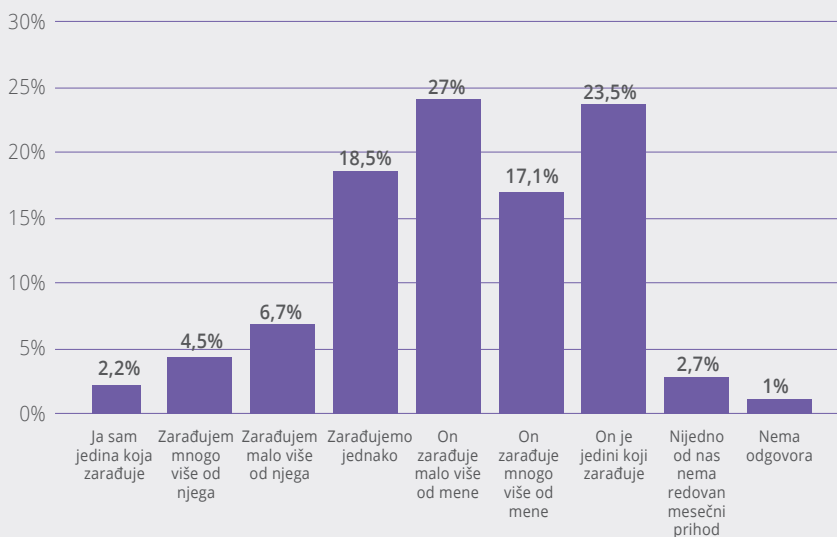
Grafikon 4 – Ne/slaganje sa izjavom „Prava žena se najviše skrbi o svom mužu, deci i domu”.

Izvor: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske 2011.

Obavezno porodiljsko odsustvo u Hrvatskoj majke moraju iskoristiti do 70. dana nakon rođenja deteta i imaju pravo da ga dodatno koriste do navršених šest meseci detetovog života. Nakon 70. dana detetovog života, ostatak porodiljskog odsustva može pod istim uslovima iskoristiti otac umesto majke. Nakon prvih šest meseci detetovog života roditelji imaju pravo na roditeljsko odsustvo do osam meseci ako su oba roditelja zaposlena ili samozaposlena (četiri meseca svaki roditelj); ukoliko samo jedan roditelj koristi pravo na roditeljsko odsustvo, ono ukupno može trajati šest meseci (dva meseca nisu prenosiva).

Grafikon 5 – Mesečne zarade žena u odnosu na zarade njihovih partnera

Izvor: B.a.B.e. 2012.

Nezavisno od kulturnih faktora poput tradicionalnih pogleda na roditeljstvo, jedna od prepreka za rodnu ravnopravnost u ovom području je i činjenica da muškarci obično zarađuju više od svojih partnerki, tako da njihovo roditeljsko odsustvo predstavlja veći finansijski gubitak za porodicu. Kao što grafikon 3 pokazuje, 48% žena u Hrvatskoj zarađuje manje od svojih partnera, 18,5% žena zarađuje jednako kao i njihovi partneri, a 13,4 % žena zarađuje više od partnera (B.a.B.e. 2012). Istraživanje je pokazalo da očevi najčešće koriste roditeljsko odsustvo

kada njihova naknada u vreme odsustva ne odstupa prekomerno od postojeće plate (Dobrotić, 2015).

Činjenica da su obično žene te koje uzimaju porodiljsko i roditeljsko odsustvo dovodi do značajnog pada prihoda mnogih zaposlenih žena u periodu povećanih životnih troškova zbog rođenja deteta (isto). Ovo takođe doprinosi smanjenju penzija žena i proširuje opšti jaz u platama između muškaraca i žena, jer se doprinosi za penzije računaju korišćenjem niže osnovice u vreme odsustva. Naknada za porodiljsko odsustvo za zaposlene i samozaposlene roditelje je u iznosu pune plate koja se isplaćuje šest meseci pre početka odsustva, dok naknada za roditeljsko odsustvo iznosi punu platu koja se isplaćuje šest meseci pre odsustva, ali u maksimalnom iznosu od 530 evra mesečno. Međutim, da bi zaposleni ili samozaposleni roditelji dobili naknadu oni moraju imati 12 meseci neprekidnog staža ili 18 meseci staža sa prekidima u poslednje dve godine. Za sve one koji ne ispunjavaju ovaj uslov, naknade za porodiljsko i roditeljsko odsustvo su 309 evra mesečno (Dobrotić, 2016a). Drugim rečima, zaposlene žene koje ne ispunjavaju uslov za primanje naknade za zaposlene i samozaposlene roditelje, zbog nedovoljnog radnog staža, dobijaju naknade manje od iznosa minimalne plate. Tokom 2011, 2014. i 2017. je došlo do tri izmene u Zakonu o porodiljskim i roditeljskim potporama, pri čemu su trajanje i visina naknade za porodiljsko i roditeljsko odsustvo povećani. Briga oko nataliteta je standardni deo repertoara hrvatskih političara, ali budući da se ona svodi na izolovane promene ne može se jednostavno pripisati širim i konzistentnijim demografskim politikama. Roditelji takođe imaju mogućnost korišćenja roditeljskog prava na privremenu nesposobnost za rad (tzv. bolovanje) kada je njihovo dete bolesno, što se može organizirati putem zdravstvenog osiguranja. Ako dete ima manje od tri godine, roditelj ima prava na iznos od 100% od prethodne zarade tokom bolovanja, a ukoliko je dete starije od tri godine na 70% od prethodne zarade (isto).

Roditelji imaju prava na dečji dodatak ako mesečni prihod domaćinstva ne prelazi 50% od proračunske osnovice. Iznos naknade se računa prema dohodovnom cenzusu i ne prelazi 40 evra, osim za porodice sa decom sa smetnjama u razvoju, za decu hrvatskih branitelja i za decu bez roditelja. Za treće i svako naredno dete, roditelji primaju tzv. pronatalitetni dodatak od 66 evra po detetu mesečno. Vlada je nedavno

najavila uvođenje univerzalnog dečjeg dodatka u 2018, što bi koristilo roditeljima sa niskim ili povremenim prihodom, jer bi njihova deca na taj način dobijala redovne naknade nezavisno od radnog statusa ili plate roditelja. Osim toga, svi zdravstveno osigurani ljudi imaju pravo na jednokratnu naknadu za novorođeno dete u iznosu od 70% od pro-računske osnovice (309 evra), kao i jednokratnu naknadu koju isplaćuje lokalna samouprava od 118 do 396 evra (Zakon o doplatku za djecu, NN 82/15).

Žene trenutno čine 54,26% svih penzionera. Oko 60% njih ima prava na starosnu penziju, 6,78% na invalidsku penziju i 33,22% na porodičnu penziju.¹ U sve tri kategorije su penzije žena u proseku za 40-50 evra niže od penzija muškaraca u istoj kategoriji. Jaz se povećava za otprilike 25 evra kada su u pitanju oni koji su nekada bili zaposleni u vojsci, policiji ili kao ovlašteni državni službenici (DZS, 2017b).

Od kako je Hrvatska proglasila nezavisnost 1991. godine, došlo je do dve značajne promene u penzijskom sistemu: 1998. je vlada reformisala „prvi stub“, a 2002. je dodala „drugi, obavezan i potpuno finansiran stub“ uvodeći privatne penzijske fondove (WB, 2011). Prvi stub čine penzije iz sistema tekuće raspodele (*pay-as-you-go pensions*, *PAYGO*) koje se finansiraju iz doprinosa građana i države (20% bruto zarade za ljude preko 50 godina), drugi stub je obavezan za osobe u dobi između 40 i 50 godina (15% za prvi stub i 5% za drugi stub), a treći stub je takozvano „dobrovoljno penzijsko osiguranje“ zasnovano na pojedinačnoj štednji. Svetska banka je 2011. predložila određene reforme za stabilizaciju penzijskog sistema, između ostalog i smanjenje privilegovanih penzija (za ratne veterane i udovice), te podizanje starosne granice za penziju. Ali kada je u pitanju sprovođenje ovih mera „ne samo da je politički rizik visok, već bi, još važnije, to proizvelo veću stopu siromaštva među starijima“ (isto).

Više od trideset zemalja u svetu je privatizovalo i finansijaliziralo svoje penzijske sisteme u poslednjih trideset godina. Štaviše, doprinosi fondovima su, ili su trebali biti, uvećani, a pomerena je i starosna granica za penziju za žene. Takođe se sa sistema međugeneracijske solidarnosti

.....
 1 Na takozvanu porodičnu penziju (survivor's pension) imaju prava članovi porodice preminule osobe.

prešlo na sistem individualne odgovornosti. „To je bilo moguće učiniti samo na jedan način: smanjenjem životnog standarda radničke klase i istiskivanjem sredstava za socijalnu reprodukciju. Kao rezultat, trenutno zaposlene osobe preuzimaju odgovornost za brigu prethodnih radnika, ograničavajući resurse potrebne za sopstvenu reprodukciju“ (Saritas Oran, 2017).

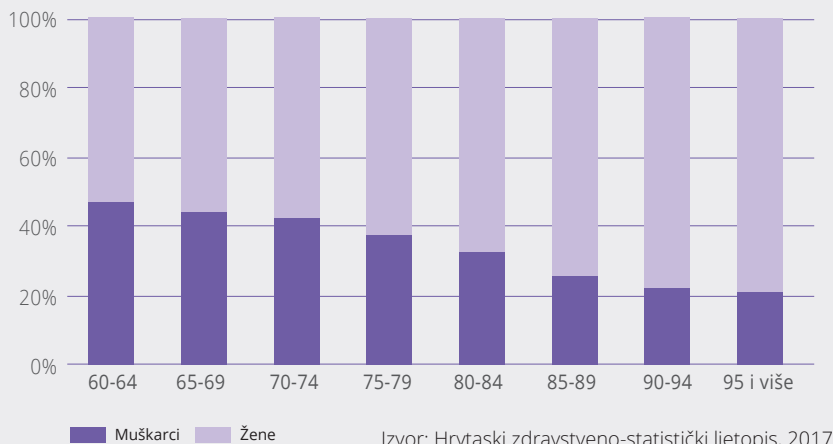
Prema sadašnjim zahtevima za starosnu penziju u Hrvatskoj 2017. godine je potrebno biti star 65 godina (muškarci) i 61 godinu i 9 meseci (žene), sa ukupno 15 godina radnog staža (Slunjski, 2012), iako je u poslednjih deset godina bilo više zahteva od strane Međunarodnog Monetarnog Fonda da se starosna granica podigne na 67. Ovo je izazvalo proteste različitih organizacija, pre svega Ženske fronte za radna i socijalna prava² koja je, između ostalog, zahtevala nove zakonske mere za izračunavanje penzije za one koji su obavljali neplaćeni rad koji se obično smatra socijalnom uslugom. Ovim tempom bi se penzionarna starosna razlika između muškaraca i žena do 2029. godine trebala zatvoriti, sa postupnim povećanjem za žene od tri meseca više svake godine. Međutim, „prosečna penzija žena je 78,7% prosečne penzije muškarca, sa rodnom penzionom razlikom od otprilike 22%“ (Bodiroga-Vukobrat i Martinović, 2017, str. 23–24). Ironično, kada je objavljeno da bi starosnu penzionu dob za muškarce i žene trebalo izjednačiti, obrazloženje odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske iz 2007. je bilo opskurni argument prema kojem je jednaka starosna dob za penziju pitanje polne jednakosti – potpuno zanemarujući svakodnevni teret neplaćenog rada i podizanja dece koji tradicionalno pada na žene i insistirajući na činjenici da žene imaju duži životni vek.

Ipak, ovo još uvek nije dovoljno oštro prema Svetskoj banci: „podizanje ženske penzije starosne dobi na 65 godina ima za cilj smanjenje rodne razlike, ali povećanje na tri meseca svake godine je očigledno presporo [...] Do 2030. godine, kada će prelaz na zakonsku staros-

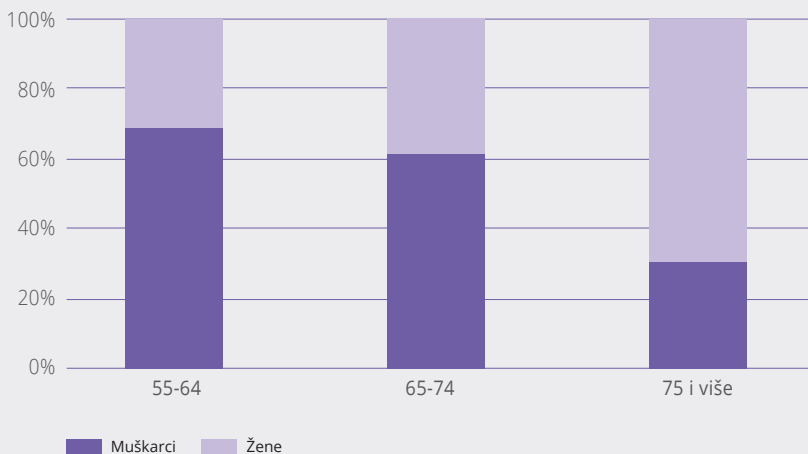
2 Članice neformalne organizacije Ženska fronta za radna i socijalna prava su od 2013. do 2015. bile: Autonomna ženska kuća Zagreb, BRID (Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju), Centar za ženske studije, CESI (Centar za edukaciju, savetovanje, istraživanje), Inicijativa za rad spremne, Kontra, Koordinacija žena HURS-a, Odbor žena NHS-a, Roda (Roditelji u akciji), ROSA (Centar za žene žrtve rata), Sindikat trgovine Hrvatske, Sindikat umirovljenika Hrvatske, Udruga za pomoć i edukaciju žrtava mobbinga, Ženska mreža Hrvatske (30 ženskih grupa), Ženska sekcija SSSH.

nu granicu od 65 godina biti dovršen, očekivani životni vek žena bi se mogao povećati za dve ili tri godine" (2011). Jedan drugi predlog je još rečitiji, naime onaj o „visoko redistributivnoj prirodi“ hrvatske penzione formule. Dalje promene ove funkcije svakako ne bi išle u korist žena koje zarađuju manje i koje zbog toga manje doprinose penzionom sistemu.

Grafikon 6 – Stanovništvo po godinama i polu, popis iz 2011

Grafikon 7 – Smrtnost prema polu, 2015

a) Rano penzionisanje

Starosna granica za rano penzionisanje za muškarce je 60 godina i potrebno je 35 godina radnog staža, za žene je uslov starosna granica 55 godina i 30 godina radnog staža. Mesečna penalizacija za prevremeno penzionisanje iznosi između 0,34% i 0,15% (zavisno od godina radnog staža) (Slunjski, 2012). Kao kompenzacija za moguće ranije penzionisanje žena – što bi moglo dovesti do još veće razlike u penzijama između muškarca i žena – nude se određeni podsticaji za čekanje starosne penzije i nastavak rada, ali tek nakon navršene 65. godine. Budući da je rano penzionisanje moguće, njegova dostupnost u velikoj meri dovodi do izuzetno visoke neaktivnosti žena starosti između 50 i 60 godina. Kada je reč o sveprisutnom gubitku posla i zatvaranju fabrika zbog privatizacije prethodno državnih preduzeća, kao i zbog redukovanja javnih usluga (u kojima su uglavnom zaposlene žene), obično žene prve odlaze, budući da se mogu ranije penzionisati od muškaraca (Petrović, 2013). Rad brige se takođe navodi kao ključan faktor ranijeg penzionisanja ili neaktivnosti žena u dobi od 45 do 59 godina (PRS 2017). Kao što je navedeno u Evropskom istraživanju o kvalitetu života 2012. (citirano u PRS, 2017), 27% ispitanica u Hrvatskoj između 35–50 i 50–65 godina starosti je odgovorilo da rad brige i nege starijih i onemoćalih osoba negativno utiče na njihovu karijeru, što je najviši proseka u Evropi. Postavlja se pitanje da li će predložene mere, poput zahteva za podizanjem starosne granice za penziju ili omogućavanje penzionerima/kama da rade dok su u penziji, zaista pomoći ženama, posebno s obzirom na činjenicu da se kućni rad i rad brige unutar porodica još uvek ne smatra društveno produktivnim radom. Štaviše, neke mere koje bi mogle dovesti do poboljšanja aktivnosti na tržištu rada uključuju deljenje tereta neplaćenog rada, bilo kroz komunalizaciju brige ili bolju raspodelu tereta ovog rada između ženskih i muških članova porodica i/ili zajednica.

b) Razlika u penzijama

Niže penzije za žene su svakako rezultat njihove niže aktivnosti na tržištu rada, kao i toga da su žene primarno one koje obavljaju rad brige. Ne treba zanemariti ni činjenicu da većina žena, iako su jednako obrazovane kao muškarci, radi u manje plaćenim sektorima (usluge, briga, zdravstvo, obrazovanje, administracija) gde čine većinu ali retko zauzi-

maju vodeće pozicije (PRS, 2013). Stvar je na dugi rok još gora, delimično i zbog nedavnog Zakona o radu, jer sve više žena radi *part-time* poslove, a mlade žene u fertilnoj dobi su uglavnom zaposlene s ugovorima na određeno i otvoreno su diskriminirane zbog toga (PRS, 2017). Manje radnih sati vodi manjim platama, a samim tim i nižim penzijama i većem riziku od siromaštva u budućnosti (PRS, 2016). „Ukratko, struktura tržišta rada koja nije poželjna za žene ili koja im ne omogućava jednake prihode temeljni je razlog nižih penzionih naknada za penzionerke“ (Saritas Oran, 2017).

Ovi faktori, između ostalih, čine žene osjetljivijim na siromaštvo: dok je 2016. ukupni procenat žena izloženih riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosio 28,6%, procenat muškaraca koji su ugroženi od siromaštva ili socijalne isključenosti je bio nešto niži, 27,3%. Jaz između žena i muškaraca u starosnoj grupi od 55 i više godina je veći, jer je procenat muškaraca izloženih riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti 28,5%, dok je za žene 35%.

U poslednjih pet godina je jaz u platama blago porastao sa 10% u 2010, 2011, 2012. i 2013. na 11,3% u 2014. i 2015. (DZS 2012–2017). Vertikalna i horizontalna segregacija žena na tržištu rada je glavni uzrok što su njihove plate niže u poređenju sa platama muškaraca, odnosno za takozvani rodni jaz u platama: većina žena radi u hijerarhijski nižim zanimanjima, u sektoru trgovine na veliko i malo, obrazovanju, zdravstvu i socijalnoj zaštiti. *Part-time* poslovi nisu toliko česti u Hrvatskoj, ali procenat žena koje rade *part-time* poslove je veći (7,1%) od procenta muškaraca (4,4%) (Eurostat, 2017).

c) Strateški plan hrvatske vlade

U poslednje dve godine Hrvatska je imala tri različita premijera i isto toliko ministara zaduženih za radnu, socijalnu i penzijsku politiku. Tri isprepletena plana Ministarstva rada i penzionog sistema (ministarstvo je menjalo ime u različitim vladama) odnose se na periode 2016–2018. (MRMS, 2016), 2017–2019. (MRMS, 2016) i 2018–2020. (MRMS, 2017), i čine se kratkoročnim u svom dometu i viziji. Sve strategije predlažu, odnosno država podstiče, dalje pomeranje starosne granice za penzionisanje, duže ostajanje i/ili učešće penzionisanih lica na tržištu rada, penalizaciju prevremene penzije, poboljšanje profesionalne rehabilitacije, itd.

Sve u svemu, trenutna stopa rizika od siromaštva signalizira da je položaj ljudi koji imaju 65 ili više godina već uznemirujući – sa ukupnom stopom od 28%. Stopa za žene iznosi 30,8% a za muškarce 23,8% (DZS, 2017). To je svakako posledica dužeg životnog veka žena, što dovodi do toga da one žive same dok se izdržavaju pomoću sve nižih porodičnih i prevremenih penzija. Štaviše, garantovana minimalna nadoknada obuhvata samo 12% stanovništva izloženog riziku od siromaštva (iznosi oko 66 evra mesečno, što nije dovoljno za pokrivanje troškova) i godinama nije promenjena. Premda su pravobranitelji/ce tražili uvođenje socijalnih penzija ili državnih potpora za starije osobe bez prihoda, nijedna vlada nije donela tu odluku. Trenutno je 12.478 starijih ljudi bez ikakvog prihoda ili 21.765 ukoliko uključimo i starije osobe koje primaju garantovanu minimalnu nadoknadu (PP, 2017).

Reproduktivno zdravlje žena

a) Reproductivno zdravlje žena uopšte

Novi Zakon o zdravstvenoj zaštiti je donesen 1993, a primarna i sekundarna zdravstvena zaštita su razdvojene 1995. Ideja je bila da se ovim razdvajanjem, kao i privatizacijom zdravstvenih stručnjaka, poboljša stanje zdravstvenih usluga, uključujući ginekologiju i akušerstvo.¹ Pod krinkom „slobodnog izbora doktora“ je omogućeno izabrati lekara neovisno od mesta prebivanja, što ranije nije bio slučaj. Privatizacija ginekološke nege je dovela do smanjenja broja ginekoloških pregleda koje pokriva HZZO (Hrvatski zavod za zdravstvenu zaštitu) i do povećanja broja pregleda u privatnoj praksi. Da bi HZZO pokrio ginekološku brigu o pacijentkinji, ordinacija mora da zaključi ugovor sa zavodom. Primera radi, HZZO je 2015. morao da potpiše 51 ugovor sa ginekološkim ordinacijama kako bi ispunio kvotu i prostorno pokrio sve pacijentkinje kojima je potrebna ginekološka nega. U praksi pak mnoge žene ne mogu pronaći ginekologa/škinju koji/a ima ugovor sa HZZO i moraju plaćati „tržišnu cenu“ za redovne ginekološke preglede² (Vračar i Weygand, 2015). Takođe, pošto ginekolozi/škinje koji imaju ugovor sa HZZO već imaju previše pacijentkinja,³ mnoge žene su prinuđene da u hitnim

1 Zbog procesa privatizacije (posebno određenih zdravstvenih sektora), koji su postali još gori zbog uticaja EU, ginekološka zdravstvena zaštita je baš kao i dermatološka ili zubna postala privatizovana. Ovi sektori su deo rastućeg „medicinskog turizma“ koji podupire država i koji uživa javne investicije (poput privatne zdravstvene zaštite uopšte u Hrvatskoj).

2 Godišnji test, koji uključuje konsultacije, ispitivanje i papa test, košta oko 600 kuna ili 80 evra u privatnoj praksi (Matejčić, 2017).

3 Prosečan broj pacijentkinja po ginekologu/škinji koji/a ima ugovor sa HZZO je 5500. Jedan ginekolog iz Rijeke trenutno drži „rekord“ sa 8987 pacijentkinja (Matejčić, 2017). To znači da ginekolog nedeljno mora obaviti 100 redovnih godišnjih pregleda kako bi uspešno pregledao sve pacijentkinje barem jednom u godini.

slučajevima, zbog testova za trudnoću ili postojećeg stanja, odlaze u privatne ordinacije, što vodi pogoršanju njihovih zdravstvenih uslova, ponekad i sa kobnim posledicama. Nažalost, povrh svega postoji stigma kojom se žene koje koriste ginekološke usluge, posebno mlađe žene iz ruralnih područja, obeležavaju kao nemoralne ili promiskuitetne, a redovni ginekološki pregledi se još uvek ne smatraju identičnim kao i poseta lekaru primarne zdravstvene zaštite.

Kada je u pitanju reproduktivno zdravlje žena uopšte, u 2016. je bilo 603,1/1.000 (ili 552.164) preventivnih medicinskih pregleda žena u fertilnoj dobi u privatnoj praksi i ordinacijama koje imaju ugovore sa HZZO. Od 1.677.980 žena koje su odabrale svoju/svog ginekologu/ginekologa samo 561.060 ili 33,4% njih je stvarno koristilo ginekološke usluge u 2016. godini. Broj konsultacija zbog planiranja porodice ili korišćenja kontracepcije (118.569) je porastao za 2,9% od 2015. U poređenju sa ukupnim brojem žena u fertilnom dobu to nije značajan porast. Žene u Hrvatskoj još uvek obavljaju preglede koji se odnose na reproduktivno zdravlje prvenstveno zbog bolesti genitalno-urinarnog sistema (50,9%) (CHSY 2016, 2017), što je takođe zabrinjavajuće. HZZO pokriva troškove zdravstvene zaštite koji se tiču trudnoće, porođaja i veštačke oplodnje, kao i preventivne i kurativne brige u vezi sa HIV i drugim seksualno prenosivim bolestima, te široko određenom preventivom zdravstvene zaštite žena. To znači da bi HZZO trebalo da pokriva specifično žensku oblast zdravstvene brige i zaštite, ali postoje izveštaji o trudnicama koje su morale da plaćaju svoje preglede, kao i onim ženama koje su morale da plaćaju ultrazvučni pregled. Ginekološke usluge koje bi po svim propisima trebale biti obuhvaćene zdravstvenim osiguranjem su: prvi pregled i kontrola, sistematski pregledi, propisivanje lekova i preporuke, konsultacije, papa test, umetanje i odstranjivanje kontracepcijske spirale, transvaginalni ultrazvuk, ultrazvuk dojki i HPV vakcine.

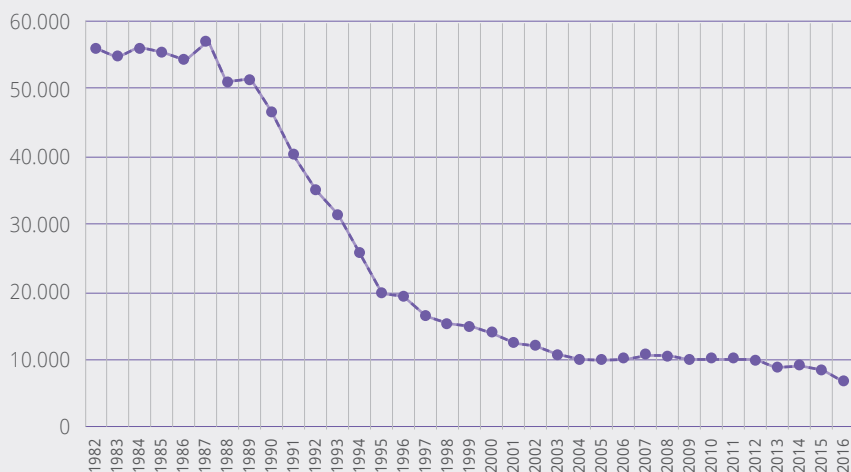
Kada su u pitanju strateški planovi za razvoj zdravlja, žene zaslužuju da budu pomenute samo kada je reč o preventivnoj kampanji protiv HPV srodnih kancera (u Hrvatskoj više od polovine populacije ima neku vrstu HPV-a, a svakog drugog dana od raka grlića materice umre jedna žena) i raka dojki. Bilo kako bilo, ove kampanje su usko usmerene i ne pominju se moguća rešenja ili bilo kakva objašnjenja materijalnih uslo-

va koji su doveli do takve učestalosti HPV-a i, primera radi, nedovoljnih papa testova za žene (Vračar i Weygand, 2015)

b) Ugroženo pravo na abortus i kontracepciju

Marta 2017. je Ustavni sud Republike Hrvatske presudio da sadašnji Zakon o abortusu (Zakon o zdravstvenim merama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju dece) ne krši Ustav Hrvatske, 25 godina nakon prvog zahteva (iz 1991) *pro-life* aktivistkinje Ružice Čavar da se taj zakon dovede u pitanje. Međutim, vlada bi u naredne dve godine trebalo da donese novi zakon o abortusu: trebalo bi ga „modernizovati“ u skladu sa novim pravnim i institucionalnim okvirom, a zakonodavac bi trebalo da propiše edukativne i preventivne mere kako bi osigurao iznimnost indukovanog abortusa (Ustavni sud Republike Hrvatske, 2017).

Grafikon 8: Broj abortusa u Hrvatskoj 1982–2016.

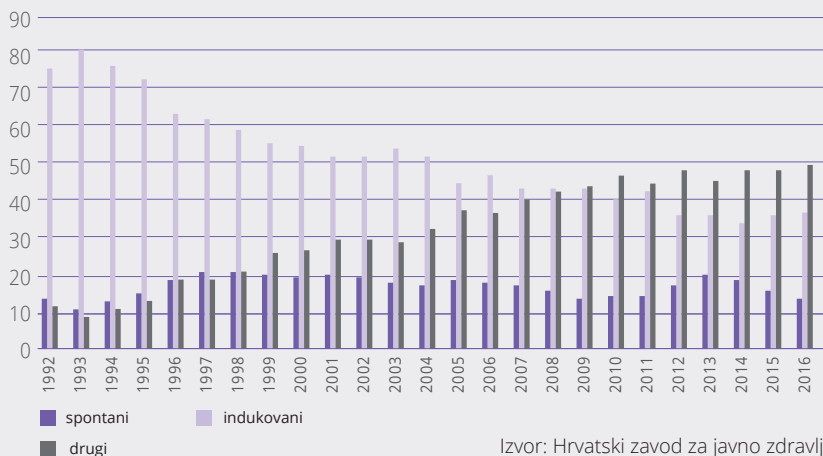

Izvor: Hrvatski zavod za javno zdravlje

Iako se može pretpostaviti da će novi zakon biti striktniji u propisivanju mera kao što su konsultacije sa stručnjakom za mentalno zdravlje ili sveštenikom, te u pogledu čekanja pre donošenja odluke, najverovatnije se neće raditi o potpunoj zabrani abortusa ili će on biti ograničen na slučajeve incesta, silovanja i deformacija fetusa. Sadašnje javno mnjenje još uvek ne podržava potpunu zabranu pobačaja, ali nedavna

istraživanja mišljenja mladih o pobačaju su zabrinjavajuća. Prema Ilišin, Bouillet i dr. (2013), 38,9% ispitanica i ispitanika podržava legalni abortus bez ikakvih ograničenja, 28,7% samo iz medicinskih razloga, 12,4% je za potpunu zabranu i 20% je neodlučno. Za sada, žene koje žele abortirati moraju podneti zahtev bolničkoj komisiji samo ako je proteklo 10 nedelja trudnoće, a period čekanja nije propisan zakonom (iako vreme čekanja postoji zbog nužnosti prethodnog medicinskog pregleda). To još uvek nema značajnog uticaja na dostupnost abortusa, ali ako će se propisati konsultacije sa stručnjakom za mentalno zdravlje ili sveštenikom (kao što zahtevaju neke *pro-life* organizacije) to bi moglo imati negativan uticaj, posebno na žene koje ne žive u velikim urbanim područjima – jer će morati putovati barem tri ili više puta zbog abortusa (konsultacije sa ginekološkinjom/gom, obavezan medicinski pregled pre procedure, konsultacije sa stručnjakinjom/om za mentalno zdravlje ili sveštenikom, eventualne konsultacije sa komisijom i potom sâm abortus). Na taj način *pro-life* organizacije mogu nastaviti tvrditi kako im je stalo do nerođene dece i majke/nositeljice deteta, te polako i sistematski ograničavati pravo na abortus, kao što se već događa diljem sveta.

Grafikon 9 – Tipovi abortusa 1992–2016

Izvor: Hrvatski zavod za javno zdravlje

Prema Hrvatskom zdravstveno-statističkom ljetopisu tokom 2017. godine je bilo 6.904 prijavljenih abortusa, što je pad od 2015. Bilo je 2.520 indukovanih abortusa (36,5%), 944 spontanih pobačaja (13,7%) i 3.440 drugih abortusa (49,8%). Većina žena koje zahtevaju abortus već ima decu (47,6 %) i u starosnoj su dobi 30–39. Broj žena koje zahtevaju abortus i imaju manje od 20 godina je u padu, sa 9,2 % u 2007. na 7,1 % u 2016. Broj abortusa na 1.000 žena u fertilnom dobu i broj legalno indukovanih abortusa na 100 žena u fertilnom dobu u padu je od 1990. godine i iznosi 1.994. Međutim, iako je broj abortusa u stalnom padu od 1982. godine, došlo je do značajnog povećanja broja „drugih abortusa“⁴, dok broj spontanih abortusa nije znatnije varirao. Broj drugih abortusa je 1996. godine činio 19,2%, a danas ova kategorija čini gotovo 50% svih abortusa. Ginekološkinja i aktivistkinja Jasenka Grujić ironično je komentarisala kako ovo zahteva hitnu epidemološku analizu (Bertek, 2017). Prema Bijelić i Hodžić (2014), ovo je produkt profesionalnih medicinskih manipulacija. U 2010. je desetoro medicinskih stručnjaka i stručnjakinja uhapšeno, osuđeno i zabranjeno im je da obavljaju medicinski rad zbog prevare Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje. Ovi lekari su pacijentkinje koje su zahtevale abortus primali noću, prijavljujući trudnoće kao abnormalne, iako su bile zdrave ali neželjene, uzimajući novac od žena i *istovremeno* potražujući novac od Instituta za zdravstveno osiguranje. Može se pretpostaviti da je ovo posledica rastuće društvene stigme abortusa i neprijateljske retorike desničarskih inicijativa koje optužuju žene koje zahtevaju abortus za ubistvo, sebičnost i promiskuitet.

Iako značajnija zakonska ograničenja nisu verovatna u bliskoj budućnosti, pristup abortusu će se sve više pogoršavati. CEDAW (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*) upozorava Hrvatsku u svom izveštaju iz 2015. da je to ozbiljno kršenje ženskih prava. Istraživanje hrvatske Pravobraniteljice za ravnopravnost polova o dostupnosti zakonskog indukovanih abortusa pokazalo je da 30 od 33 zdravstvene ustanove koje imaju licencu za abortus, legalni indukovani pobačaj može obavljati samo 24 (80%) i da u njih 6 to nije moguće zbog ličnih prigovora savesti (PRS, 2014). Od 33 takvih instituci-

4 Ova kategorija se odnosi na vanmateričnu trudnoću, *hydatid mola*, druge abnormalne proizvode za koncepciju, nespecifične abortuse, itd.

ja, tokom 2016. godine 4 nisu zabeležile nijedan indukovani abortus (u Kninu, Metkoviću, Našicama i Vinkovcima) (CHSY 2016, 2017). U 2014. su od 375 medicinskih radnica i radnika koji bi mogli izvršiti abortus njih 195 (52 %) bili prigovarači savesti, a 13 je odbilo sprovesti proceduru iz neotkrivenih razloga. Takođe, Institut za zdravstveno osiguranje ne pokriva sâmu proceduru, a cena varira između 990 i 2.500 kuna (približno između 132 i 333 evra).

Broj prigovarača savesti je po svoj prilici od sredine 1990-ih porastao. Kao što smo već napomenule, lekari koji obavljaju abortus nakon radnog vremena i stavljaju novac u svoje džepove nisu trebali prigovor savesti kao ispriku, jer su mogli tvrditi da su trudnoće abnormalne. Iako je bilo medijskih spekulacija o tome da su prigovarači savesti ipak vršili pobačaje u svojoj praksi, ovo nije dokazano. S obzirom na to da lekari kao razlog za abortus mogu navesti kategoriju „ostalo“, što se odnosi na opasne zdravstvene uslove, oni se ne izlažu riziku suspenzije ili gubljenja dozvola zbog ilegalnog vršenja abortusa (pošto se, prema zakonu, abortusi mogu legalno obavljati samo u javnim bolnicama i drugim privatnim ustanovama koje imaju dozvolu za vršenje abortusa). Na taj način oni zapravo mogu manipulirati sa HZZO i naplatiti naknadu za vršenje procedure. Ženska mreža Hrvatske je 2005. sproveda prvo istraživanje o dostupnosti abortusa (Ženska mreža Hrvatske, 2005), kada od 33 licencirane institucije abortus nije vršilo 12 (36%). Ministarstvo zdravlja je zbog sve većeg broja prigovarača savesti moralo prinuditi institucije da van njihovog medicinskog osoblja pronađu one koji su voljni vršiti proceduru, što je samo delimično rešilo problem. Ako ste žena koja traži informacije o abortusu, prva web stranica koja se pojavljuje na Google.hr je *klinikezapobacaje.com* – stranica na kojoj se tvrdi da abortusi mogu izazvati rak materice, dojke, jajnika i jetre, posttraumatski stresni poremećaj, seksualnu disfunkcionalost, zavisnost od droga i alkohola, poremećaje u ishrani, napuštanje deteta i razvod, komplikacije u trudnoći i rađanju, suicidalne misli, samoubistvo i, naravno, smrt od drugih uzroka. Vlada ovakve web stranice ne karakterizira kao štetne po javno zdravlje i ne smatra ih ilegalnim. Kontakt koji je naveden na web stranici upućuje na osobe koje su povezane sa *pro-life* organizacijama, poput Vigilare, 'Djetešce, na sunašće!' i Betlehem.

U 2013. su takođe zabeleženi prvi slučajevi prigovarača savesti među farmaceutima. Hrvatsko farmaceutsko društvo je propisalo da žene koje traže hitnu kontracepciju moraju da popune obrazac sa ličnim podacima (uključujući i njihov identifikacioni broj), premda kontracepcija ne zahteva recept. Kasnije se to promenilo i sada farmaceut/kinja ima samo savetodavnu ulogu.

c) Prakse rađanja

Nova hrvatska vlada je 2016. promenila naziv Ministarstva za socijalnu politiku u Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. Mnogo se govori o demografiji i činjenici da je hrvatsko stanovništvo sve starije. Dakako, mnogi za sve to krive mlade žene i njihovu nespremnost da imaju više dece, te da rađaju dovoljno rano.

Ministarstvo još uvek nije donelo neku značajniju ili relevantniju strategiju za rešavanje ovog pitanja: činjenica je da razmatrane mere deluju površno i privremeno, te da ne poboljšavaju stopu nataliteta trajnije. Ove mere ne uzimaju u obzir položaj mladih žena na tržištu rada, činjenicu da je Hrvatska vodeća zemlja u EU u pogledu prekarnih poslova (preko 8%) i ekonomske razloge za migraciju mladih u druge evropske zemlje.

Sva porodilišta u Hrvatskoj trenutno nose Unicef titulu „Prijatelji dece“, što znači da zadovoljavaju takozvanih „deset koraka ka uspešnom dojenju“. Ovi koraci su, razumljivo, usredsređeni na novorođeno dete. Četiri bolnice su 2017. izabrane za pilot-projekat „Prijatelji majki i dece“. Većina predloženih koraka trenutno nisu deo uobičajene prakse u hrvatskim porodilištima.

Međutim, nevladina organizacija „Roda“ (Roditelji u akciji) organizovala je 2014. godine kampanju „Prekinimo šutnju“ i zatražila od žena da objavljuju svoja iskustva rađanja na njihovoj web stranici. Verbalno i fizičko zlostavljanje, Kristelov zahvat koji može štetiti i detetu i majci, učestalost epiziotomije (prema zvaničnim podacima u 35% slučajeva, prema podacima organizacije Roda u 60% slučajeva poroda), niska stopa pratnje tokom porođaja (30–50% slučajeva) – samo su neke od majkama nenaklonjenih praksi u hrvatskim porodilištima (Drandić, 2016).

Nadalje, od 2015. do 2016. je broj carskog reza porastao za 2%, a u nekim bolnicama, prema rodilista.roda.hr, i do 5% godišnje.

Hrvatska je na dnu lestvice Evropske unije u pogledu obuhvata dece u predškolskom obrazovanju: u 2015. je u jaslice upisano 19,9% dece, a u dečje vrtiće 57%. Kapaciteti dečjih vrtića i jaslica su strahovito neujednačeni. Grad Zagreb je jedina opština koji je dostigla barselonski cilj kojim se propisuje da svaka EU članica do 2020. godine treba pokriti 90% predškolske dece. Dok je u samo devet (od ukupno dvadeset) opština više od 50% dece koja idu u vrtić, u nekim delovima Hrvatske uopšte nema vrtića: trenutno u 76 opština i gradova ne postoje organizirani vrtići (Dobrotić, 2016b). Mesečni iznos koji roditelji izdvajaju za vrtiće se obično kreće između 53 i 106 evra. Cena vrtića zavisi od mogućnosti lokalnih budžeta, a svaka jedinica samostalno donosi odluku o tome koliko će od ukupnih troškova vrtića (u rasponu od 186 do 438 evra) sufinansirati, a koliko će učestvovati sâmi roditelji. Tako su u četiri lokalne jedinice obdaništa potpuno besplatna, dok je u nekim vrtićima cena za isti program skoro 133 evra (isto).

Još jedan problem koji ukazuje na nedovoljne kapacitete predškolskog obrazovnog sistema u Hrvatskoj jeste nedostatak osoblja: iako državni pedagoški standard propisuje grupu od petoro dece u najmlađim i od četrnaestoro dece u najstarijim grupama, u velikim gradovima grupe često prelaze brojku od dvadesetoro dece. Pored toga, obdaništa su slabo opremljena didaktičkim i drugim materijalima (isto). Sindikat obrazovanja, medija i kulture (SOMK) je organizovao nekoliko protesta tokom 2016. i 2017. Istakli su kako su vaspitačice i vaspitači pod stalnim fizičkim i mentalnim pritiskom, te zahtevali primenu Državnog pedagoškog standarda koji propisuje manje grupe dece. Takođe su pozvali

vladu da otvori nove vrtiće u Zagrebu i tražili su javno finansiranje nastave i drugih materijala u dečjim vrtićima.

U pokušaju rešavanja situacije u Hrvatskoj u kojoj, prema procenama, radi 10.000 neprijavljenih dadilja (uglavnom žena) (Novi list, 2015), vlada je 2013. usvojila Zakon o dadiljama (NN 37/13). Zakonom je uvedeno registrovano pružanje usluge brige o deci do 14 godina starosti u boravišnom ili komercijalnom prostoru, ili u stambenom prostoru roditelja. U objašnjenju potrebe uvođenja ovakvog tipa pružanja usluga brige o deci, Ministarstvo za socijalnu politiku i mlade je navelo da u predškolskim ustanovama postoji ozbiljan nedostatak mesta, da su sredstva za uspostavljanje predškolskog obrazovanja ograničena i nedovoljna (Dobrotić, 2016b). Nimalo iznenađujuće, pokazalo se da su finansijska sredstva za sâme „dadilje“ takođe ograničena i nedovoljna za rešavanje problema predškolskog obrazovnog sistema: dve godine nakon uvođenja zakona bilo je samo 23 prijavljenih dadilja. Samo 13% gradova i 3% opština sufinansira dadilje, dok je za veliku većinu dadilja trošak pokretanja sopstvenog biznisa u vlastitom domu previsok, oko 2.650 evra. Pored toga, usluge dadilja, čija mesečna cena iznosi između 265 i 330 evra, nedostupne su za većinu roditelja.

Zagrebačka županija je septembra 2016. donela Odluku o novčanoj pomoći za roditelje-skrbnike, pri čemu jedan od roditelja koji brine o najmanje troje male dece (od kojih je najmlađe u predškolskoj dobi) može primati mesečni finansijski dodatak koji je jednak iznosu prosečne mesečne plate ili naknade za roditeljstvo. Jedini uslov za doделu pomoći je da roditelj-skrbnik i deca žive u istom domaćinstvu i da je roditelj nezaposlen u vreme podnošenja prijave. Tokom 2016. grad Zagreb je odobrio 1.761 prijava od čega su 1.584 (89,94%) bile žene (Pravobraniteljica za polnu ravnopravnost, 2016). Zastupnik grada Zagreba se hvalio kako je zahvaljujući ovim merama približno 2.500 ljudi koristilo usluge vrtića u Zagrebu, te kako su „ublažili“ problem prenatrpanosti zagrebačkih vrtića. Stručnjaci/kinje i pravobraniteljica pak smatraju kako će mera na duži rok negativno uticati na pristup žena tržištu rada. Poznato je da postoji pozitivna korelacija između dostupnosti predškolskog obrazovanja i učešća majki na tržištu rada, zbog čega ova mera podstiče model majke koja ostaje kod kuće. Neki stručnjaci/kinje upozoravaju na

dodatnu problematičnu dimenziju uvođenja ovakvog oblika brige o deci: zamenom institucionalizovanog predškolskog obrazovanja dadiljama ignoriše se obrazovna dimenzija koja je osobito važna sa stanovišta stvaranja jednakih mogućnosti za decu, a posebno za decu iz porodica sa nižim društveno-ekonomskim statusom (Dobrotić, 2015, 2016b).

Drugi važan faktor napetosti između porodičnih odgovornosti i plaćenog rada je briga o starijim ljudima. Prema jednom istraživanju, najčešći skrbnici su supružnici (uglavnom žene) i odrasla deca (češće ćerke nego sinovi) (Podgorelec i Klempić, 2007). Samo 2% stanovništva starijeg preko 65 godina se nalazi u javnim domovima za starije i bolesne. Problemi hrvatskog sistema brige o starijima su brojni i kreću se od nedostatka kapaciteta, nepristupačnosti i kvaliteta brige, do teškoća u vezi sa sistemom fragmentacije i nedostatkom transparentnosti (Dobrotić, 2016a). Korisničke cene državnih i županijskih domova za starije se kreću od 240 do 500 evra. Najveći problem staračkih domova je njihova dostupnost: nema kapaciteta i liste čekanja su dugačke. Prilikom utvrđivanja prava na stanovanje u državnim i županijskim domovima za starije se ne uzimaju u obzir imovinski, prihodovni i zdravstveni status, već samo datum podnošenja prijave.

Postoji jasan trend smanjenja socijalne države u ovoj oblasti, što je vidljivo i u diskursu povodom nedavnih zakonskih promena. Promene su planirane uz finansijsku i profesionalnu pomoć Svetske banke, koja naglašava potrebu promovisanja tržišta usluga brige, profitnih snabdevača ovih usluga, te veće individualne i porodične odgovornosti u brizi za starije (isto). Isti diskurs dominira i u analizi Instituta za javne finansije: prema ovim autorima, u planiranju budućih reformi kao cilj treba imati sistem brige za starije koji je „fiskalno održiv“, dok se „ponuda i potražnja na tržištu dugoročnog smeštaja za starije osobe“ proglašava „neusklađenom“ (Bađun, 2016). Reforme sistema su u poslednjih dvadesetak godina uglavnom nastojale smanjiti ulogu države: od 2003. je 78% kapaciteta od nedržavnih, uglavnom privatnih snabdevača, čije cene se kreću između 530 i 1.050 evra mesečno (Dobrotić, 2016a). Zbog nekoliko izmena u Zakonu o socijalnoj skrbi iz 2013, 2014, 2015, 2016. i 2017, otvara se sve više privatnih domova za starije: od 2004. do 2014. se ukupan broj zahteva za smeštanjem u staračke domove povećao

za 52.725. U istom periodu se kapacitet državnih domova uvećao za samo 426 mesta, dok se kapacitet privatnih domova uvećao za 2.552 (Bađun, 2016). Prema brojnim izveštajima u štampi, javni domovi obično nude viši nivo sigurnosti i kvaliteta od privatnih. Javni domovi imaju više zaposlenih (u privatnim domovima, prema novom pravilniku, na 20 korisnica i korisnika moraju biti zaposleni samo jedna medicinska sestra i negovatelj/ica), održavaju jasne kriterijume, pod stalnim su nadzorom kako inspekcija tako i sindikata, sklapaju kolektivne i druge ugovore (Glas Slavonije, 2015).

Projektno finansiranje kućne pomoći i brige je 2013. godine ukinuto, što je rezultiralo znatnim smanjenjem obuhvata starijih osoba ovim programima u okviru sistema socijalne države. Prema Zakonu o socijalnoj skrbi, kućna pomoć i nega se osiguravaju samo onim osobama čiji roditelji, supružnici ili deca ne mogu pružiti pomoć (Zakon o socijalnoj skrbi NN 16/17). Drugima rečima, obaveza skrbi sa na kraju prenosi na samog korisnika i na članove porodice: individualizacija skrbi je u porastu (Dobrotić, 2016a). Naravno, to dovodi do korišćenja usluga neprijavljenih (ženskih) skrbnika. Štaviše, vlada je nedavno najavila projekat Zaželi koji bi trebalo da zaposli 3.045 žena kao negovateljica starijih i nemoćnih u njihovim zajednicama. Projekat će finansirati Evropski socijalni fond, sa ciljem smanjenja nezaposlenosti žena, usredsređujući se na žene starije od 50 godina, žene koje imaju samo srednjoškolsko obrazovanje, žene sa invaliditetom, žene žrtve trgovine ljudima, zavisnice od droga, žene žrtve porodičnog nasilja i beskućnice (Ministarstvo rada i mirovinskog sustava 2017).

Naš kratak pregled pokazuje kako u analiziranom političkom području nije bilo rezova u gotovinskim transferima, naprotiv, neki su se – poput porodijskih i roditeljskih potpora – nedavno znatno uvećali. Ipak, postoje jasni trendovi državnog povlačenja i individualizacije brige, posebno u sferi brige o starijima. Ovi trendovi se podstiču ili neinvestiranjem u sistem, kao u slučaju obdaništa i domova za starije, ili prestankom finansiranja, kao u slučaju programa kućne pomoći i nege. Alternativa za korisnice i korisnike su skupi privatni objekti ili okretanje ka (često neprijavljenim) individualnim skrbnicima čiji radni uslovi su uglavnom prekrani i neregularni. Za one koji ne mogu da priušte takve usluge,

odgovornost brige se prebacuje na članove porodice: većinom na žene (majke, supruge i ćerke).

Pojam „porodica“/„obitelj“ se u Hrvatskoj neizbežno povezuje sa nevladinom organizacijom „U ime obitelji“¹ i sa porodičnim nasiljem. S jedne strane, u Hrvatskoj postoji desničarski pokret koji insistira na „svetosti“ institucije porodice i života fetusa. S druge strane, postoji nasilje nad ženama koje je nemoguće zanemariti i koje proizilazi iz konzervativnih vrednosti – u Hrvatskoj veoma izraženih – i systemske opresije žena u pogledu njihovih životnih izbora: od prava na abortus, seksa izvan braka i razvoda, do prava na pravednu naknadu za svoj rad i pristup socijalnim uslugama.

Nekoliko pojava obeležava sadašnju društvenu klimu: rastuća važnost prigovarača savesti u zdravstvenim službama i tzv. referendum o braku koji je pokrenula organizacija „U ime obitelji“. Ovaj ustavni referendum je održan 1. decembra 2013. godine. Od 37,9% birača koji su dali svoje glasove je 65,87% je odgovorilo sa „da“ a 33,51% sa „ne“ na sledeće pitanje: „Da li ste za to da se u Ustav Republike Hrvatske unese odredba prema kojoj je brak životna zajednica između žene i muškarca?“ Obiteljski zakon i Zakon o istospolnim zajednicama (od 2003) su takođe naknadno izmenjeni kako bi odgovarali promeni člana u Ustavu. Sada se brak, zbog ovog glasanja, definiše kao „životna zajednica između

.....

1 *U ime obitelji* je u početku bila građanska inicijativa koja je potom postala nevladina organizacija. Trenutno je finansira Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva. Prema opisu na njihovoj web stranici, to je organizacija koja promoviše „opšte“ ljudske vrednosti: porodicu i brak. U stvarnosti, reč je o konzervativnoj, *pro-life*, homofobičnoj i transfobičnoj organizaciji koja vešto koristi prednosti pravnog sistema u svoju korist. Njeni osnivači su neuspešno pokušali postati članovi Hrvatskog sabora, a kasnije su doprineli izbornoj reformi, prema kojoj kandidati moraju biti izglasani „direktno“. To još uvek nije dovelo do njihovog izbora u Sabor, pošto jedva da premašuju 1% svih glasova, ali je partija Hrast – čija je bivša članica Željka Markić, rukovoditeljica ove inicijative – uspeła ući u koaliciju sa vladajućom partijom HDZ.

muškarca i žene". Amandman se koristi kao način sprečavanja legalizacije braka između istopolnih partnera, jer bi takav pokušaj legalizacije zahtevao promenu člana, a u postojećoj klimi ne izgleda da će to biti moguće u skorije vreme. Konzervativni aktivisti i aktivistkinje su efikasno sprečili legalizaciju istopolnog braka: svaki sud može odbiti žalbu smatrajući da je izmena Obiteljskog zakona neustavna. Iako je amandman usvojen, važno je napomenuti da je inicijativa zapravo pametno iskoristila izmene Zakona o referendumu koje su se sprovele u to vreme. Hrvatska je pre pristupanja Evropskoj uniji promenila Zakon o referendumu: više nije bilo potrebno da na referendum izađe najmanje 50% upisanih birača da bi referendumsko pitanje prošlo, već samo to da se oni koji glasaju pojave na glasanju. U stvari je ova promena referenduskog zakona – zbog straha da pitanje o pripajanju EU ne bi prošlo na glasanju – „dala krila” usponu konzervativnih politika i njihovoj moći.

U početku to nije izgledalo kao definitivna pobeda desničarske inicijative, jer je 15. jula 2014. hrvatski parlament glasao sa 89 glasova za, a 16 protiv Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola. Ipak, istopolne osobe u životnoj zajednici ne mogu legalno usvajati decu, a jedan gej par je 2017. tužio državu zbog diskriminacije, jer im Centar za socijalnu skrb nije dozvolio da otpočnu proces usvajanja na temelju toga da „ne ispunjavaju zahteve” (Tomljenović, 2017). Parovi koji žive u vanbračnoj zajednici su takođe diskriminirani po toj osnovi. Vanbračne zajednice reguliše Obiteljski zakon koji kaže da dotični parovi moraju živeti zajedno najmanje tri godine ili kraći period ako imaju dete. Međutim, u Hrvatskoj je 2017. usvojeno samo 73 dece. Od 2007. do 2017. u proseku je bilo 109 usvajanja. To znači da je uspešan proces usvajanja težak i bračnim, heteroseksualnim parovima. Jedan od razloga za nisku brojku usvajanja dece su i česte promene porodičnog zakona i procesa usvajanja, kao i praksa da se deca ne mogu usvajati ako su njihovi roditelji nestali ili odustali od roditeljskih prava. Prema osobama koje rade sa decom bez roditeljske skrbi, postoji mnogo dece koja bi trebala biti usvojena, ali to nisu, jer roditelji vrlo retko ili tek nakon dugogodišnjih sudskih procesa gube pravo na zajednički život sa decom.

Sadašnji naziv ministarstva koje se bavi porodičnim odnosima je Ministarstvo demografije, obitelji, mladih i socijalne politike. U trenut-

nom pristupu područjima koje reguliše, ministarstvo se drži redosleda navedenih područja, dakle socijalna politika je na poslednjem mestu. Velike ekonomske migracije mladih u EU su dovele do demografske panike, koju su još više podstrekivali različiti demografski stručnjaci, katolička crkva i predsednica Hrvatske Kolinda Grabar Kitarović. Umesto pronalaženja odgovarajućih načina da se mladi i dobro obrazovani ljudi zadrže u državi pružanjem adekvatne podrške (poput bolje zaštite mladih majki na radnom mestu, nadnica dostojnih za život, umesto neuspešnih mera zapošljavanja, bolje regulacije sezonskog rada i prava radnika/ca u turizmu,² više mesta u vrtićima i školama sa jednom smenom koje bi obezbedile zaposlene roditelje, itd), prošla i sadašnja vlada uporno ističu *part-time* zapošljavanje za žene i privatnu brigu o deci kao rešenja problema, ne uzimajući u obzir ekonomsku stranu pitanja. Ovo je takođe područje koje osvetljava sve izraženiji nacionalizam i još uvek postojeane patrijarhalne ideje o ženskosti. Stoga je svaka postojeća zaštita žena pre svega utemeljena na njihovoj ulozi majki, supruga, poslušnih ćerki i primarnih negovateljica članova porodice.

Kada se pogleda "procureli" nacrt Obiteljskog zakona, očigledan je dalji pomak udesno. Nacrt sadrži više od nekoliko problematičnih tema: primera radi, par bez dece ne treba smatrati porodicom, ljudi koji žive u vanbračnim zajednicama mogu usvojiti decu samo pod posebnim okolnostima, zakon bi propisivao obavezno bračno posredovanje (mirenje) u slučaju razvoda, roditelji imaju pravo na slobodu i autonomno odlučivanje o obrazovanju svoje dece. Na primer, deca mogu biti izuzeta iz sudelovanja u delu školskog programa koji nije u skladu sa uverenjima roditelja (poput zdravstvene zaštite i seksualnosti). To je jedan od razloga zašto je hrvatska vlada podlegla napadima konzervativnih nevladinih organizacija i otkazala promene školskih programa koji bi uključivali module građanskog, zdravstvenog i seksualnog vaspitanja. Sve ovo je

2 Prihodi od turizma su 2016. činili 18,9% BDP-a u Hrvatskoj. Potreba za sezonskim radnicima i radnicama je, prema hrvatskom Uredu za zapošljavanje, porasla sa 21.502 u 2006. na 40.409 u 2017, dok je, primera radi, u 2006. bilo previše radnika/ca. Ovo je verovatno povezano sa migracijama ljudi iz Slavonije u Evropu, gde su zaposleni puno radno vreme tokom cele godine, što nije slučaj sa nisko plaćenim i fizički iscrpljujućim sezonskim radom. Udruženja zaposlenih sve više nude usluge sezonskih radnica/radnika iz Bosne i Hercegovine, kao i drugih susednih zemalja, kako bi nadoknadili gubitak jeftine i obespravljene radne snage.

izmenjeno, ali problematične stavke i dalje postoje: deca rođena van braka su i dalje diskriminisana ovim zakonom, pitanje podrške nakon razvoda, kao i izdržavanje deteta, nije rešeno na odgovarajući način.

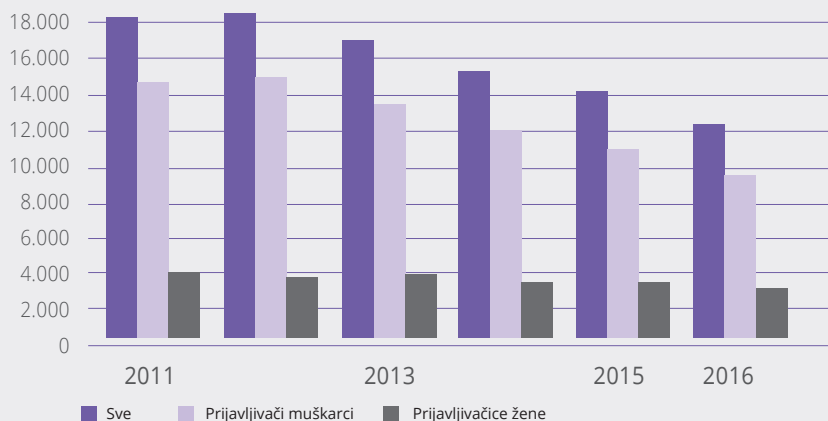
Ovi zakonski predlozi su u skladu sa osećajem da porodica i brak, definisani u najužem smislu, trebaju biti sačuvani po svaku cenu, uključujući odredbu da parovi koji podnose zahtev za razvod trebaju ići na savetovanje – osim u slučaju porodičnog nasilja, ali i to se treba dokazati, što znači da bi žrtve porodičnog nasilja bile prisiljene da idu na savetovanje sa svojim zlostavljačima ukoliko nije podnesena pravna tužba ili doneta sudska odluka. Pretpostavljena „svetost“ (patrijarhalnih) institucija je u skladu sa argumentacijom desničarskih aktivista/istkinja koju su koristili tokom kampanje da bi ograničili odredbu braka u Ustavu. U svakom slučaju, bilo bi pogrešno govoriti o „retradicionalizaciji“ ili „repatrijarhalizaciji“ hrvatskog društva. Naime, iako su žene u bivšoj Jugoslaviji stekle značajna prava, čak i znatno većeg dosega nego bilo gde drugde na Zapadu, kulturna norma se za većinu žena u ruralnim područjima, koja su neke od ovih mera zaobišle, nije značajnije promenila. Govor o re-procesima zanemaruje različita lična iskustva i porodične tradicije ovih žena. Nije slučajno da današnje lokalne vlade, koje nisu baš imućne, moraju ulagati više sredstava u skloništa za žene i dnevne dečje centre koji obezbeđuju ishranu i podučavanje siromašnoj deci. To je posledica neujednačenog razvoja i nedovoljnog dosega mera namenjenih ženama. Pojednostavljeno: oni moraju preduzeti više „hitnih mera“ kada je u pitanju nasilje nad ženama jer se u tim područjima ne može govoriti o „repatrijarhalizaciji“ i „retradicionalizaciji“ kada se procesi „depatrijarhalizacije“ i „detradicionalizacije“ nisu nikada ni dogodili (poput neuspehli agrarnih reformi u bivšoj Jugoslaviji koje su dovele do tradicionalnih oblika organizovanja u ruralnim područjima, ne dajući mira protivnicima patrijarhalnih ideja koji su isticali forme organizovanja seljačkog života u većim porodičnim jedinicama) (Sklevicky, 1996). To ne znači da žene nisu puno toga dobile u Jugoslaviji: njihovo angažovanje u politici i u borbama tokom i posle rata za izgradnju nove države je dovelo do toga da dobiju pravo glasa, pravo na obrazovanje i pravo na razvod. Prava žena u bivšoj Jugoslaviji, koja su potom preuzele države nastale tokom 1990-ih, direktno proizilaze iz doprinosa žena izgradnji

nove države i iz njihove borbe protiv fašizma tokom Drugog svetskog rata.

Nasilje nad ženama

Kao što je novembra 2012. izvestila Rašida Mandu (Rashida Manjoo), specijalna izvestiteljka UN-a o nasilju nad ženama, prateći njegove uzroke i posledice tokom svoje desetodnevne misije utvrđivanja činjenica u Hrvatskoj, „porodično nasilje pogađa jednu od tri porodice, a 40% hrvatskih građana i građanki zna barem jednu žrtvu porodičnog nasilja“. Prema policijskim statistikama, svakodnevno se u Hrvatskoj prijavi 45 slučajeva porodičnog nasilja, a broj se podiže na 60 u vreme godišnjih odmora, kada su porodične tenzije snažnije (B.a.B.e. i Ženska soba, 2015).

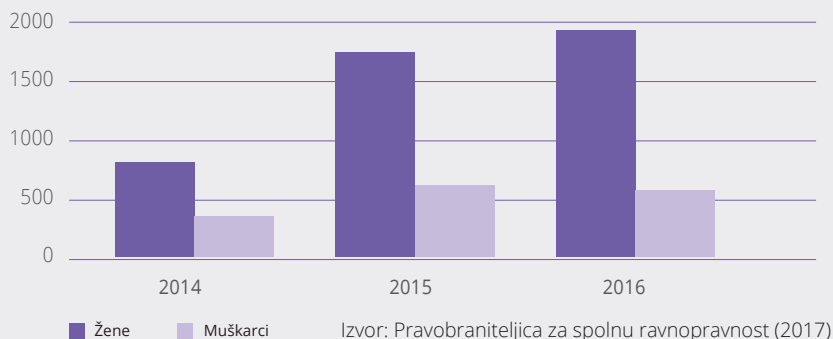
Grafikon 10 – Broj ljudi koji su prijavili porodično nasilje prema polu, 2011-2016

Izvor: Pravobraniteljica za spolnu ravnopravnost (2017)

Organizacije B.a.B.e. i Ženska soba su 2015. napisale izveštaj iz senke za Komitet za eliminaciju diskriminacije žena. U izveštaju su se usredsredile na svoju oblast ekspertize – porodično nasilje – s pravom ističući kulturu koja prožima društvo i dovodi do još većeg nasilja nad ženama, uključujući praksu hapšenja oba partnera u slučajevima porodičnog nasilja, praksu sudskog suočavanja koja izaziva dalje psihološko nasilje nad preživelim, ustrajnost ideje da je porodično nasilje privatna stvar i da je najvažnije u ovakvim slučajevima sačuvati porodicu netaknutom, itd. „Kako je izvestila nezavisna stručnjakinja UN-a, državne vlasti su se usredsredile na očuvanje porodičnog jedinstva, umesto da štite ljudska prava žrtava. Sudovi i službenici za sprovođenje zakona su retko primenjivali mere zaštite, ostavljajući žrtve na milost i nemilost počiniocima nasilja i često ih prisiljavajući da pobegnu iz svojih porodičnih kuća“ (B.a.B.e. i Ženska soba, 2015).

Zbog ovakve kulture je moguće da bivši dečko trudnicu od 18 godina, koju je – samu ili u grupi prijatelja – mesecima napadao, na smrt izbode 88 puta. On je ugrožavao njen život i vrebao je zbog potpuno nedelotvornih zabrana pristupa i policije nevoljne da pruži bilo kakvu stvarnu zaštitu. Ovaj dvadesetogodišnji muškarac je prethodno bio odgovoran za saobraćajno ubistvo iz nehata 2016, za koje i dalje služi smanjenu kaznu. Nije neuobičajena ni medijska karakterizacija onih koji uznemiravaju, maltretiraju ili čak ubijaju svoje partnerke kao „romantičnih“ i „opsesivnih“, a žena kao „fatalnih“ ili „promiskuitetnih“. Upravo ovakvu vrstu medijskog seksizma i mizoginije prate i analiziraju feminističke aktivistkinje u Hrvatskoj koje uređuju Fejsbuk stranicu *Seksizam naš svagdašnji*. Stranica služi, na svoj način, edukaciji ljudi o ukorenjenosti seksizma i mizoginije u hrvatskom društvu, te njihovoj refleksiji u medijima.

a) Ratifikacija Istanbulske konvencije¹

Jedno od gorućih pitanja 2017. za aktivistkinje je bila ratifikacija Istanbulske konvencije (Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici). Ratifikacija je stopirana zbog protivljenja katoličke crkve i pomenutih desničarskih organizacija poput Vigilare, U ime obitelji i drugih. Sadašnja vlada je još uvek neodlučna kada se radi o ratifikaciji, te odugovlači proces, što ne iznenađuje s obzirom na to da se *pro-life* i konzervativni aktivisti koji se zalažu za prava muškaraca nalaze u državnim telima i odborima za ženska pitanja. Iako konzervativni aktivisti insistiraju na spremnosti da rade na prevenciji nasilja nad ženama, oni se protive Konvenciji zbog „rodne ideologije“² koju ona navodno promoviše. Takođe, pojavljuju se pokušaji izazivanja moralne panike aludiranjem na navodnu opasnost od trans-osoba, jednu od ekonomski i fizički najugroženijih grupa u Hrvatskoj. U stvari, oni se najviše protive

.....
¹ Hrvatski parlament je Istanbulsku konvenciju ratifikovao 13. aprila 2018, većinom glasova.

² Referišemo na katoličku predstavu „rodne ideologije“ koja u njihovoj interpretaciji obuhvata navodna kršenja, „prirodne“, biološki određene sudbine osoba koje se pri rođenju prepoznaju kao muškarci i žene. Naravno, nema ničeg prirodnog u idejama porodičnih i rodni uloga koje su se oblikovale otprilike u doba industrijalizacije. Željka Markić iz organizacije U ime obitelji ističe u intervjuu za Hrvatski radio kako oni ne žele „da se u školama podučava djecu da oni mogu birati što su oni, kako oni na to gledaju, jesi li ti muško ili žensko, daj ti ispitaj to, daj ti o tome promisli“. Porodica se sastoji od muškarca, žene i njihove biološke dece, kao i od krvnih srodnika; nekonvencionalne porodice istopolnih partnera, kao i trans-osoba su s ove tačke gledišta neprihvatljive. Izraz „rodna ideologija“ se upotrebljava kao pojmovni kišobran koji se odnosi na sva navodna poricanja boga i prirode.

netradicionalnoj ulozi žena u društvu, pogotovo kada to ne korespondira vrednostima ekstremnih struja katoličke crkve. Važno je istaći da ni bivša socijaldemokratska vlada nije ratifikovala Konvenciju, jer ona nameće troškove i moguće kazne za dotične zemlje, dok sadašnja HDZ-ova vlada balansira između želja umerenih članica koje su spremne ignorisati „rodnu ideologiju“ Konvencije radi dobrobiti drugih žena i radikalnijih potencijalnih birača koji vrše pritisak na partiju da se pomeri u desno u pogledu ženskih pitanja (Ćaćić, 2017).

Feministkinje i aktivistkinje u Hrvatskoj se snažno bore za ratifikaciju, jer trenutni načini sprečavanja nasilja nad ženama očigledno ne funkcionišu. Premda postoje nacionalni programi i strategije koji se usredsređuju na ovo pitanje, teško je uočiti promene – ne samo u javnosti i medijskom diskursu, već i u stavovima predstavnika hrvatskog pravnog i kaznenog sistema.

b) Neuspeh u rešavanju problema nasilja nad ženama i dalji porast nasilja

Nova Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji usvojena je 22. septembra 2017,³ na Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama. Prema Pravobraniteljici za spolnu ravnopravnost (PRS, 2017), određeni predlozi nisu prihvaćeni, poput besplatne pravne pomoći za žene koje su pretrpele porodično nasilje, mogućnosti podnošenja žalbe na sve sudske odluke, poboljšanje položaja žena koje su pretrpele porodično nasilje u sudskim postupcima, te sankcije i mere zaštite od partnera koji je počinio nasilje.

.....

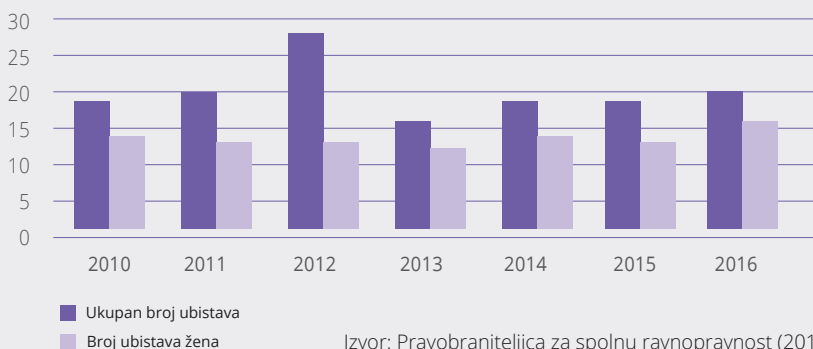
3 Ovim datumom se obeležavaju ubistva tri žena 1999. koje su bile u procesu brakorazvodne parnice. Mate Oraškić je ubio svoju ženu Gordanu, sutkinju Ljiljanu Hvalec i advokatkinju Hajru Prokić, te ranio zapisničarku Stanku Cvjetković.

Grafikon 12 – Broj ubijenih žena 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Ukupno tokom 7 godina
Ukupno ubistava	100	100	100	100	100	100	100	100
Postotak ubistava bliskih osoba	49,5	48,8	47,6	48,4	49,4	49,3	47,1	47,1
Postotak žena ubijenih od muških članova porodice	50,5	51,2	52,4	51,6	50,6	50,7	52,9	52,9
Postotak ubijenih žena u odnosu na ukupan broj ubistava između bliskih osoba	50,5	51,2	52,4	51,6	50,6	50,7	52,9	52,9

Izvor: Pravobraniteljica za spolnu ravnopravnost (2017)

Grafikon 13 – Broj ubijenih žena od 2010. do 2016. spram ukupnog broja ubistava bliskih osoba

Izvor: Pravobraniteljica za spolnu ravnopravnost (2017)

Prema raspoloživim podacima iz 2016. godine (PRS, 2017), broj krivičnih dela u pogledu nasilja u porodici je u padu, međutim većina slučajeva porodičnog nasilja i dalje ostaje neprijavljena. Iako podaci o ubistvima i ubistvima bez predumišljaja žena u poslednjih sedam godina (grafikoni 12 i 13) pokazuju da je broj žena ubijenih od strane bliskih osoba (pravno definisane kao bračni parovi, njihova deca i drugi ljudi, partneri koji žive u vanbračnim zajednicama, krvni srodnici, hranitelji i usvojena deca) u porastu, dok se broj krivičnih dela smanjuje. Ako pretpostavimo da su žene sve manje i manje spremne da prijavljuju

porodično nasilje zbog slabih institucionalnih odgovora na njihovu situaciju, trenutne strategije nemaju učinka i upravo zbog slabih institucionalnih mera je sve više žena koje su ubijene od strane bliskih osoba. Takođe je važno napomenuti da kriminalistička statistika niti prijavljuje niti prepoznaje nasilje nad ženama koje prevazilazi usku definiciju „nasilja u porodici“, nasilja između parova, te roditelja i njihove dece. Hrvatski pravni sistem još uvek nije senzibilan za ovu situaciju i veoma je uobičajeno da počinitelji ostaju na slobodi u vreme sudskog postupka, da nema učinkovitih zaštitnih mera u slučajevima kada bivši partneri progone žene, te da sudije kažnjavaju počinioce finansijski bez zatvorske kazne, bez obzira na težinu krivičnog dela. Takođe je interesantno primetiti da žene sudinice u prekršajnim, trgovačkim i opštinskim sudovima čine dve trećine svih sudija. Žene sudinice čine jednu četvrtinu ustavnih sudova, a dve petine Vrhovnog suda (MW, 2017). Broj žena tužiteljica na svim nivoima je od 2000. godine takođe u porastu (DZS, 2017b). Ipak, hrvatski sudovi su prihvatili samo 15% od zaštitnih mera koje predlaže policija (PRS, 2017).

Uvreženo je da mediji objavljuju otkrivajuće detalje, čak i o maloletnim žrtvama seksualnog nasilja i incesta ili da sud pruža javnosti uvid u detaljne informacije o zlostavljanju. Seksualno nasilje nad ženama je takođe u porastu, sa sve više prijava o incestuoznim i nekonsenzualnim odnosima. O drugim vrstama nefizičkog nasilja nad ženama, poput ekonomskih, psiholoških i drugih zlostavljanja, retko se govori i ona nisu prepoznata, osobito kada je reč o nasilju nad ženama od strane bivših ili vanbračnih partnera, kao i o ekonomskom nasilju. Veoma je teško uvesti nijansirane pojmove nasilja nad ženama, zbog istaknutosti i dopustivosti fizičkog nasilja.

S obzirom na stav mladih o nasilju nad ženama kao i nasilju u njihovim prvim romantičnim vezama, budućnost još više zabrinjava. Kako izveštava CESI u studiji o nasilju u tinejdžerskim odnosima, mladi smatraju da sledeći postupci žena zaslužuju nasilje: ako se on ljuti zbog njenog ponašanja (45%), ako je ona neverna (44%) i ako se ona ne brine o njemu kako treba (45%) (N1, 2016). Njihova mišljenja su, naravno, mišljenja njihovih roditelja i/ili sredine, i dokazuju nužnost obaveznog obrazovanja o ženskim pravima, saglasnosti, porodičnom nasilju, seksualnosti uopšte, sprečavanju polno prenosivih bolesti i infekcija u

okviru školskog kurikulumu, a da ne pominjemo edukaciju o toleranciji, političkoj participaciji, klasi, rasi, etničkim i polnim razlikama i predrasudama.

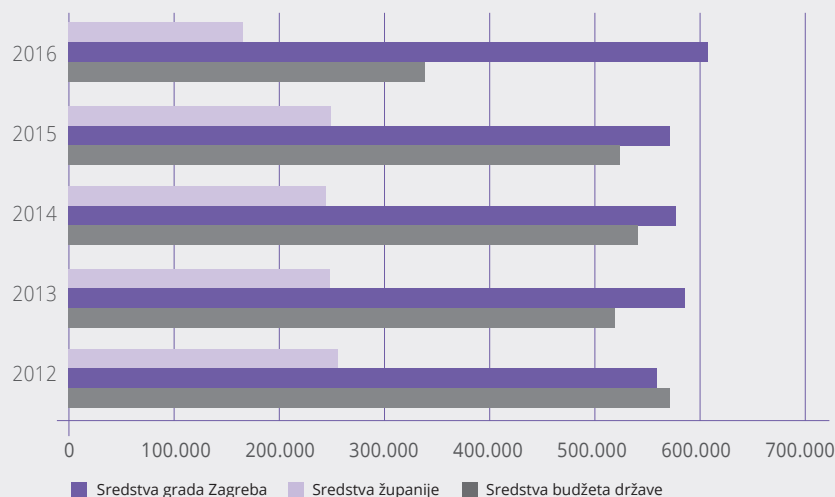
Finansiranje ženskih skloništa organizacija i institucija

a) Skloništa za žene

Kada je reč o ženama koje su pretrpele porodično nasilje, nedostaju konkretne mere za život nakon zlostavljanja. Uzmimo kao primer skloništa i savetovališta. Takve institucije finansiraju državna tela i lokalne samouprave, ali procenat sredstava varira od lokalne vlasti. Prema istraživanju o finansiranju skloništa za žene žrtve porodičnog nasilja Pravobraniteljice za polnu ravnopravnost iz 2012, nije neuobičajeno da lokalne vlasti sa nižim budžetom značajnije sudeluju u finansiranju skloništa, dok imućnije lokalne vlasti odvajaju manji procenat (PRS, 2012). Može se pretpostaviti da to pokazuje moguću vezu ekonomskog položaja i nasilja nad ženama. Naravno, neka od skloništa finansiraju i druge institucije, poput katoličke crkve. Prema istaknutoj aktivistkinji u ovom području Nevi Tölle (Pauček Šljivak, 2017), sredstva za skloništa su poslednjih godina smanjena i nedovoljna za pokrivanje potreba u jednoj godini. Nema više sistemskog finansiranja ženskih skloništa i savetovališta, što objašnjava pritisak feministkinja i aktivistkinja da vlada ratifikuje Istanbulsku konvenciju. Prema listi koja se nalazi na web strani Pravobraniteljice za spolnu ravnopravnost, trenutno postoji 19 skloništa i savetovališta za žrtve porodičnog nasilja u sledećim gradovima: Bjelovar, Čakovec, Dubrovnik, Karlovac, Osijek, Pula, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Split, Šibenik, Varaždin, Vukovar, Zadar i Zagreb. Samo sedam centara obezbeđuje smeštaj za one koje su pretrpele porodično nasilje. Budući da ih uglavnom finansiraju gradovi, županije, privatne kompanije ili druge vrste organizacija, teško je proceniti trenutno stanje njihovih finansija. Decentralizacija finansiranja ženskih skloništa u izvesnom smislu otežava praćenje smanjenja potrošnje lokalnih vlasti, jer većina organ-

izacija ne objavljuje pune finansijske izveštaje na svojim web stranicama. Međutim, primetno je da su mnoge od njih veoma zavisne od lokalnih samouprava,¹ što ugrožava njihov opstanak, te da mnoge od njih ne mogu priuštiti ni najosnovnije potrebe za svoje korisnice (odeća, hrana, proizvodi za decu, higijenski proizvodi, itd) Kao primer ćemo navesti Autonomnu žensku kuću Zagreb, jednu od najstarijih institucija koja pruža utočište ženama iz Zagreba i iz drugih delova Hrvatske.

Grafikon 14 – Sredstva u kunama koja su u Autonomnoj ženskoj kući obezbedili država, grad, županija, 2012-2016.*

Izvor: Godišnji izveštaj Autonomne ženske kuće 2012-2016

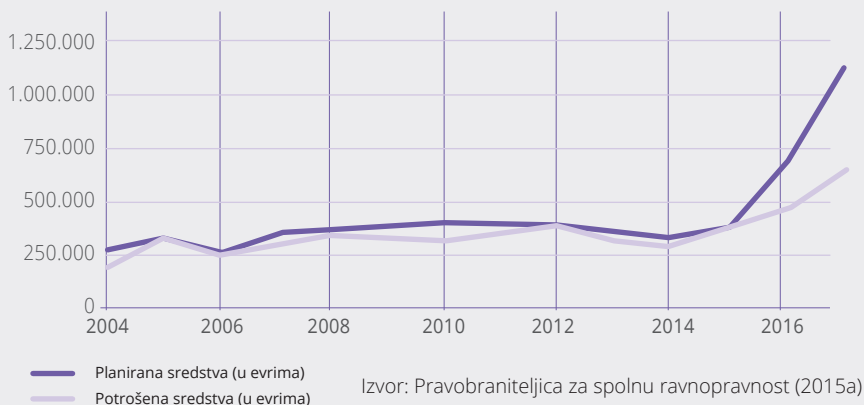
1 To ne znači nužno da lokalne vlasti ne žele da finansiraju ženska skloništa. Transfer tereta finansiranja ovih institucija („funkcionalna i fiskalna decentralizacija“) izazvala je dosta buke. Naime, gradovi i županije finansiraju pomoć za bolesne i starije, Crveni križ, protivpožarnu zaštitu, vrtiće, itd. Gradske i županijske vlasti se žale da je to dovelo do gubitka državnih finansijskih sredstava i problema u finansiranju službi od javnog značaja.

Kao što pokazuje grafikon 14, sredstva županije i grada Zagreba su za samo jednu godinu (2016) znatno smanjena. Međutim, kao što smo utvrdili, ta sredstva nisu bila dovoljna za Kuću čak ni pre krize i smanjenja sredstava u 2016. godini. Samo nekoliko ženskih skloništa dobija sredstva od države. Finansiranje institucija koje bi bez sumnje trebalo da finansira država prepušteno je hirovima i smanjenom budžetu gradova i opština van Zagreba. Da bi politika protiv nasilja nad ženama bila uspešna, država bi trebala biti ta koja obezbeđuje skloništa i savetovališta. Trenutna potreba za mestima u skloništim nije zadovoljena i potrebno je osigurati još najmanje 700 kreveta. Naravno, ostaju otvorena pitanja dugoročne perspektive ovih žena: obezbeđivanje edukacije i prekvalifikacije, stanovanje, uspostavljanje mera zapošljavanja namenjenih žrtvama nasilja i pružanje svakodnevne pomoći u brizi za decu.

b) Kancelarija Pravobraniteljice za spolnu ravnopravnost

Kao što pokazuje grafikon 15, sredstva koja je potrošila Kancelarija Pravobraniteljice za spolnu ravnopravnost su od 2004. u porastu. Ona uglavnom rastu zbog povećanja finansijske podrške od strane EU. Međutim, Kancelarija ima nisku stopu stvarnog korišćenja ovih sredstava. Njeno finansiranje je usko vezano za projektno finansiranje, što znači da je pod uticajem šireg „trends“ politike EU. To bi moglo podstaći novi i obećavajući pravac ili dovesti do maskiranja specifičnih problema žena u pojedinim područjima ili klasama.

Grafikon 15 – Utrošena sredstva Pravobraniteljice za spolnu ravnopravnost 2004-2013

a) Romkinje

Romi čine 0,4% svih građanki i građana Hrvatske, prema popisu iz 2011. godine. Oko 16% Romkinja ulazi u vanbračne odnose sa 13 ili 14 godina, a mnoge od njih postaju majke sa 15 godina. Prosečan broj dece po Romkinji je 4,47, a prosečna starost majke u vreme prvog porođaja je 18,33. Ukupno 21% Romkinja ima zdravstveno osiguranje u vreme trudnoće, a 40% njih nema nikakvo zdravstveno osiguranje. Većina anketiranih žena je nezaposlena i neaktivna na tržištu rada (OSF, REF, UNICEF, 2015). Glavna briga je pristup obrazovanju: iako 95% romske dece pohađa osnovnu školu, postotak romske dece između 15 i 18 godina koja su upisana u školu pada na 31%. Međutim, 91% anketiranih roditelja je izrazilo želju da njihova deca završe srednjoškolsko obrazovanje. Podaci sugerišu da bi se većina problema Romkinja mogla ublažiti podsticanjem nastavka obrazovanja (u ovom slučaju barem srednjoškolskog) i uvođenjem seksualnog i reproduktivnog obrazovanja kao obaveznog dela kurikulumu. Uz besplatan pristup kontracepciji, ovo bi pomoglo Romkinjama da budu informisane pri donošenju odluka o spremnosti da rađaju rano, dovelo bi do boljeg ishoda u pogledu srednjoškolskog obrazovanja, te do radnih i životnih mogućnosti. Dakako, sve ovo se odnosi i na druge marginalizirane grupe, kao i na devojčice i mlade žene koje žive u siromaštvu i/ili u ruralnim područjima.

b) Žene sa invaliditetom

Žene sa invaliditetom su 2015. činile 9,3%, a 2016. godine 9,4% od ukupnog broja žena u Hrvatskoj, prema Registru osoba sa invaliditetom koji vodi Hrvatski zavod za javno zdravstvo (DZS, 2017b). Trenutno 204.033 žena je sa invaliditetom, od čega je njih 83.095 u radno sposobnim godi-

nama. Samo 72% žena sa invaliditetom je završilo osnovnu školu (ili niži nivo obrazovanja), 20% srednju školu, 3% viši stepen obrazovanja, a 5% ima neku vrstu specijalnog obrazovanja. Budući da je nesrazmerno velik broj žena sa invaliditetom završio samo zakonski propisano obrazovanje (osam godina osnovne škole) ili manje, one su izložene većem riziku od nezaposlenosti i od izuzetno niskih plata. Većina njih rade kao kuhinjske pomoćnice, čistačice i administrativne radnice. One su također izložene većem riziku od nasilja i retko ga prijavljuju policiji, jer su često (finansijski) zavisne od partnera i članova porodice koji vode brigu o njima.

Kada je reč o ženama sa invaliditetom, jedno od gorućih pitanja je njihovo pravo na materinstvo i zasnivanje porodice. Biološka reprodukcija osoba sa invaliditetom je i dalje tabu tema. Mnoge bolnice nemaju adekvatnu opremu za ginekološke i porođajne preglede za ovu grupu žena, a često su suočene i sa predrasudama uniformisanih medicinskih stručnjaka/kinja u slučaju trudnoće ili aktivnog seksualnog života.

c) Biseksualke i lezbejke

Kada je reč o ženama koje su deo LGBT zajednice, već smo se dotakle specifičnih napada koji su usko vezani sa napadima na ženska reproduktivna prava uopšte. Svi ovi rezovi naravno pogađaju i biseksualke i lezbejke, posebno one izložene riziku od siromaštva i/ili nezaposlene ili prekarно zaposlene. Iako je došlo do nekih pozitivnih pravnih promena u pogledu prava LGTB zajednice (poput Zakona o životnom partnerstvu), neka prava, kao što je pravo na usvajanje dece ili vantelesnu oplodnju, i dalje su za LGBT osobe ograničena. Prema istraživanju o LGBT jednakosti na radnom mestu (Jurić, Jakovčić, Udruga LORI, 2017), više od pola LGBT osoba koje žive u registrovanim zajednicama nisu iskoristile promenu svog bračnog statusa, iako bi mogle iskoristiti određena socijalna prava i poreske olakšice. Jedna četvrtina njih se još uvek nije *autovala* na radnom mestu zbog homofobičnog radnog okruženja. One koje rade u sferi obrazovanja su prinuđene da čuvaju svoju seksualnu orijentaciju kao tajnu, budući da njihove kolege smatraju da će to negativno uticati na decu. U realnosti, LGBT osobe još uvek ne žive otvoreno i slobodno zbog homofobične atmosfere u društvu i straha od fizičkog, emocionalnog i ekonomskog nasilja.

d) Trans*osobe

Budući da je zakon u Hrvatskoj omogućio ozakonjenje trans* osoba pre njihove operacije prilagođavanja pola, u poslednje dve godine je bilo 65 zahteva za administrativnu promenu polnog označavanja trans* osoba u ličnim dokumentima. Za sada je zvanično priznato 59 zahteva. Ovaj proces, naravno, nije besplatan i moraju se ispuniti sledeći zahtevi: potvrda socijalnih službi, psihijatra, psihologa, medicinske komisije, potvrda da nikada nisu bili osuđivani i da ne plaćaju administrativne takse. Prema podacima organizacije Transaid, veoma je malo stručnjakinja i stručnjaka koje/i rade sa trans* osobama u Hrvatskoj: šačica psihologa, jedan psihijatar, jedan endokrinolog, jedan ginekolog i nijedan vaginoplastični ili faloplastični medicinski stručnjak. Osobe koje žele prilagoditi pol u Hrvatskoj mogu dobiti samo hormonsku terapiju, a zdravstveno osiguranje u slučaju trans žena terapiju pokriva samo delimično. Trenutno se u Hrvatskoj ne izvode operacije prilagođavanja pola (Vladislavljević, 2017).

To znači da samo oni koji mogu priuštiti pokrivanje svih medicinskih troškova mogu, ukoliko žele, u potpunosti prilagoditi pol. U slučaju trans* osoba je dakle na snazi imovinski cenzus. Svi medicinski i pravni postupci zahtevaju znatnu količinu novca, stoga ograničavaju pristup ovim već teško dostupnim uslugama.

Iako je važno pomenuti da zakon omogućava ljudima da proglase svoj pol ili rod kako žele, još uvek ne postoji mogućnost za nešto između, odnosno za one koji nisu rođeni ili se ne identifikuju kao muškarci i žene. Nema javne rasprave o *inter* osobama i *inter* deci koji se u većini slučajeva, operacijom ili upotrebom hormona, moraju uklopiti u jedan ili drugi pol. U otprilike 90% slučajeva inter osoba deca se usklađuju sa ženskim polom i zbog ovih operacija mogu imati ozbiljne psihičke i fizičke posledice.

a) Pregled levih i feminističkih aktera

Od velikih studentskih okupacija 2009. oživele su mnoge nove leve organizacije, kao i male partije. Neke od njih su se usredsredile na prava radnica i radnika, sindikate i istoriju, poput Baze za radničku inicijativu i demokratizaciju koja godinama organizuje Žensku sindikalnu školu namenjenu članicama sindikata.¹ Ova organizacija je takođe sarađivala i sa vladinim udruženjima K-zona (izdavačem feminističkog sajta Vox Feminae), Udrugom Zora i Lezbejskom organizacijom Rijeka „LORI“, kao i sa Zagreb Pride i Trans Aid na projektu „LGBT ravnopravnost na radnom mestu“ putem kojeg su nastojali razviti izmene zakona o radu štiteći prava LGBT radnica i radnika.

Godine 2017, politička platforma i kasnije registrovana partija Zagreb je naš! – koja se sastoji od zaposlenih u NVO, radnica i radnika u kulturi, levih aktivistkinja i aktivista, itd. – uspela je dobiti mesta u skupštini grada Zagreba i ušla je u koaliciju sa tri partije: Nova Levica, Održivi razvoj Hrvatske (ORaH) i Radnička fronta. Koalicija ističe rodni paritet svojih kandidatkinja i kandidata. To bi mogao biti značajan napredak, s obzirom na to da bi većina partija u Hrvatskoj radije platila kazne za neuvođenje zakonski određenih kvota za kandidatkinje nego što bi imenovala dovoljan broj žena. Međutim, kvote nisu dovoljne, a mere rodne ravnopravnosti zahtevaju konkretna organizacijska i programska rešenja. Partijski programi koji se bave ženskim i drugim rod-nim pitanjima moraju obuhvatiti čitav niz mera koje nisu samo vezane za radno mesto i pristup socijalnim uslugama. Leve partije moraju imati u vidu da se podela rada u kućanstvu ili na tržištu rada reprodukuje i u samim levim organizacijama. Nažalost, partije i dalje nemaju konkretan i dobro zaokružen feministički program ili poseban deo programa koji bi

.....
 1 Ko-autorka Marija Čačić je članica komiteta Ženske sindikalne škole, ne kao članica već kao saradnica BRID-a.

bio posvećen „ženskom pitanju“.

Izuzetan primer široke koalicije ženskih i sindikalnih organizacija namenjenih pravima žena i radnica bila je Ženska fronta za radna i socijalna prava, osnovana 2013. godine. Fronta je aktivno sudelovala u javnim raspravama povodom novog Zakona o radu i Zakona o penzijama 2013. i 2014, te organizirala javnu kampanju koja je podizala svest o njihovim negativnim učincima, posebno se usredsređujući na žene. Protivila se uvođenju fleksibilnih radnih aranžmana i zahtevala je bolje uslove za žene. Dala je opsežne i neophodne komentare i analize promena radnog i penzijskog zakonodavstva u to vreme.

Grupa mlađih feministkinja je pre nekoliko godina osnovala fAKTIV (Feministički kolektiv), kao povratak subverzivnim feminističkim aktivističkim praksama u Hrvatskoj. Organizirale su nekoliko izuzetno dobro posećenih akcija i protesta atraktivnih za medije, pre svega Noćni marš 8. marta, koristeći ovaj datum kao priliku da reaguju na nasilje nad ženama i na desničarske napade na ženska reproduktivna prava. Poslednjih nekoliko godina su proširile aktivnosti i zahteve koji sežu dalje od pojedinačnih pitanja. Zagreb Pride je takođe istakao radnička prava kao vrlo važan deo njihovih zahteva, a slogani povodom rada su poslednjih godina u vreme Meseca ponosa bili istaknuti kao središnji.

Postoje, naravno, mnoge istaknute ženske i feminističke organizacije i grupe, poput Roda, B.a.B.e, CESI, Ženska soba, K-zona, Ženska mreža Hrvatske i Pariter, koje su dragocen izvor ovog istraživanja u kojem smo nastojale dotaći neka od njihovih područja stručnosti i aktivnosti.

Još jedan pozitivan primer je Platforma za reproduktivna prava osnovana 2017. Platforma je organizovala kontra-protest u vreme desničarskog skupa „Hod za život“ 2017. Aktivistkinje Platforme su blokirale rutu ove šetnje, što je dovelo do njihovog hapšenja i optužbi za prekršaje. Na Globalni dan akcije za pristup legalnom i sigurnom abortusu, 28. septembra, Platforma je organizovala proteste u Zagrebu i Rijeci. Sâma upotreba pojma „reproduktivna prava“ umesto suženog pojma „pravo na abortus“ signalizira razumevanje činjenice da feministički pristup takođe treba pokriti socijalna i radna prava. To se odrazilo na zahteve i izjave od 28. septembra poput: „pravo na abortus je i klasno pitanje, pitanje javnog zdravstva i sveukupne društvene odgovornosti“

ili „žene trebaju imati uslove i za rađanje i za odgajanje deteta“, čime se reproduktivna pravda ističe kao važno pitanje. Platforma je, za sada, uspela ujediniti feministkinje iz organizacija različitih generacijskih i ideoloških pozadina (liberalne, radikalne, socijalističke i marksističke feministkinje).

b) Preporuke za leve akterke i aktere

Glavni cilj ovih organizacija bi trebalo da bude uključivanje mlađih žena u pokret. Svakako, među članovima levih partija i drugih organizacija već postoji znatan broj žena. Kada je reč o međuljudskim odnosima, te programima i agendama, oni su suočeni sa izazovom pokušaja kreiranja i primene feminističkih načela. Jedna od mera bi moglo biti osnivanje ili oživljavanje ženskih sekcija, te već pomenuta primena feminističkih principa na svim nivoima, a ne samo insistiranje na kvotama i drugim kratkoročnim i neučinkovitim rešenjima.

Kada je reč o sindikatima, jedan od prvih koraka bi trebalo biti organizovanje prekarno zaposlenih i uopšte nezaposlenih osoba. Naravno, mnogi od ovih ljudi su žene, i dalje postoji problem njihove nemogućnosti da plaćaju sindikalnu članarinu. Žene se obično pridružuju ili postaju aktivne u sindikatima kada situacija postaje kritična: kada nisu plaćene, ako im preti gubitak posla i kada nema muških kolega koji bi preuzeli odgovornost. Budući da sindikati gube članstvo, oni takođe gube i sredstva za svoje aktivnosti, uključujući i edukativni rad, stoga ne mogu sebi da priušte usredsređivanje na širi skup socijalnih pitanja. Neki problemi participacije žena u sindikatima se mogu ublažiti upornim specifičnim radom i edukacijom žena. Pomenuti akteri bi, naravno, trebalo zajednički da rade na boljem uključivanju žena na svim nivoima. Žene bi trebalo da stvore autonomne prostore i da rade na edukaciji svih članova o ženskim i feminističkim pitanjima. To je težak i dugoročan rad, ali se može ublažiti stalnom primenom feminističkih načela (pravo na samoopredeljenje, samoorganizacija, nehijerarhijsko organizovanje, autonomno organizovanje žena, insistiranje na perspektivi teorije socijalne reprodukcije, nužnost feminističkog zahvatanja svih relevantnih pitanja, itd) i uzimanjem u obzir potreba i pitanja u vezi sa etničkim manjinama, LGBTQIA+ zajednicama, osobama koje žive u ruralnim područjima i osobama sa invaliditetom. Tu su takođe i veoma očigledna i

jednostavna rešenja iz prve ruke koja omogućavaju participaciju žena, poput organizovanja brige o deci tokom sastanaka i protesta.

Neke od opštih predloženih mera za leve organizacije:

- ♦ uspostavljanje tzv. ženskih sekcija bez ograničenja članstva na osnovu roda (kao što je slučaj u partiji Radnička fronta i sindikatima) i/ili prava na izmenu dokumenata, te uvid u specifično žensku perspektivu (sve ovo, dakako, ne bi trebalo biti rezervisano samo za žene već i za navedene „osetljive skupine“, bez obzira na pol);
- ♦ autonomija i repolitizacija sindikalnih ženskih sekcija; pravo na bavljenje širim društvenim pitanjima koja direktno utiču na žensko članstvo;
- ♦ zajamčeno prisustvo i pravo glasa članica ženskih sekcija u svim radnim grupama i sličnim telima posvećenim pojedinačnim pitanjima (poput stanovanja, zdravstva, izrade budžeta);
- ♦ uspostavljanje medijskih kanala kao načina informisanja i edukacije članstva i simpatizera;
- ♦ uspostavljanje edukativnih političkih programa, posebno onih namenjenih ženskom članstvu (participacija u takvim regularnim programima je niža, jer žene, primera radi, još uvek ne čine većinu vođstva u sindikatima), te specifično ženskim i feminističkim pitanjima;
- ♦ ženski i feministički sadržaj kao regularni deo većine edukativnih događaja;
- ♦ proširenje opsega pitanja koja se smatraju „sindikalnim poslovanjem“ (politizacija sindikata);
- ♦ insistiranje na pravno propisanim kvotama za izborne liste, iako to ne mora nužno voditi boljem učešću žena u sindikatima i partijama, te može poslužiti kao privremeni i neadekvatan alat za podsticanje participacije žena, jer se radi o kratkoročnom i neučinkovitom rešenju;
- ♦ posebno obraćanje pažnje na mlađe članice i članove, isticanjem relevantnih pitanja kao što su migracija, prekarni rad, diskriminacija mlađih žena, dostupnost socijalnih službi ili politika nezaposlenosti;
- ♦ odustajanje od članarina ili njihovo smanjenje u posebnim slučajevima, posebno kada je reč o osobama koje rade u sivoj ekonomiji, poput sezonskih radnika, osoba koje su nedovoljno ili prekarно zaposlene; članstvo ne bi trebalo biti uslovljeno zaposlenošću ili sposobnošću

plaćanja mesečne članarine (žene su u ovim grupama u velikom broju po strani);

- ♦ usvajanje komunikacijske politike koja ograničava dugačke krivudave govore i skretanja sa teme, te omogućavanje članovima da napišu svoje mišljenje koje će neko drugi pročitati na sastancima i skupštinama, poštujući pomenuta ograničenja u vezi sa dužinom i držanjem teme;

- ♦ uspostavljanjem komisije koja se bavi interpersonalnim problemima članica i članova, uključujući seksualno nasilje i uznemiravanje;

- ♦ odgovarajuća reakcija na ponižavajuće ponašanje prema ženama, otvaranjem rasprave o problematičnom ponašanju i kulturi dotične organizacije;

- ♦ uspostavljanje jasnog i sažetog kodeksa ponašanja koji bi obuhvatao temeljna načela organizacije i uključio prihvatanje feminističkih i antirasističkih načela;

- ♦ razumevanje da ženska politika i feministička misao utiču na svaki mogući politički održiv sektor;

- ♦ prepoznavanje uobičajene podele rada u kojoj ženske članice obavljaju određene poslove i zadatke koji im se obično pripisuju („sekretarske poslove“), dok muškarci preuzimaju ulogu mozga operacije. Stoga bi svaki član trebao biti svestan potrebnih znanja, talenata i intelektualnog poduhvata koji su neophodni za svaki rutinski zadatak, trebalo bi da ima priliku da se sopstvenim rukama oproba u različitim zadacima i da bude sposoban da u posebnim prilikama može zameniti drugarice i drugove. Ipak, važno je napomenuti da nemaju svi članovi ista prethodna znanja, te da se znanja trebaju iskoristiti za usmeravanje i obrazovanje drugih i da ih ne treba držati podalje od onih koji žele naučiti i obavljati određene zadatke. Onima koji se bave „nezahvalnim“, tipično ženskim zadacima, treba pak dati oduška i priznati njihov značaj ali isto tako i mogućnost prenošenja znanja i mogućnost zamene u slučaju da se umore ili nemaju više interesa da obavljaju taj zadatak na neko vreme ili zauvek.

Neki predlozi političkih inicijativa za političke akterke i aktere:

I. RAD I PENZIJE

- ♦ uklanjanje zakonske mogućnosti otpuštanja trudnica ili mladih majki u vreme ili nakon porodijskog odsustva;

- ♦ ženska i muška starosna dob za penziju ne može biti izjednače-

na pod izgovorom rodne ravnopravnosti, budući da se neplaćeni kućni rad ne uračunava u penziju;

- ◆ zbog toga što žene preuzimaju većinu tereta brige za starije i decu znatno se povećava mogućnost njihovog siromaštva u starijoj dobi; zbog toga bismo trebali pokušati komunalizovati rad brige.

II. ZDRAVSTVO

- ◆ državno finansirane kampanje o ženskom zdravlju;
- ◆ mogućnost onlajn i telefonskih konsultacija (i za žene koje prebivaju na ostrvima i u drugim izolovanim područjima);
- ◆ mobilna ginekološka nega;
- ◆ poboljšanje stope vakcinacije i HPV testova;
- ◆ humanizacija porodilišta i edukacija zdravstvenih radnica i radnika;
- ◆ dostupnost ženskih higijenskih proizvoda i sredstva kontracepcije bez oporezivanja i plaćanja iz sopstvenog džepa;
- ◆ abortus je trenutno jedina medicinska usluga u našem zdravstvenom sistemu koja čak ni delimično nije pokrivena osiguranjem, a to ne bi trebalo biti slučaj, budući da će oni koji mogu jedini biti u stanju da plate i zahtevaju ove usluge, dok će siromašni i dalje imati problem sa ostvarivanjem prava na abortus;
- ◆ obrazovanje od-vrata-do-vrata i konsultacije sa ženama koje ne odgovaraju na poziv na obavezne ginekološke preglede (kao deo nacionalnih programa prevencije raka dojke, creva i materice).

III. BRIGA O DECI I BRIGA O STARIJIMA

- ◆ bez oporezivanja dečje hrane i higijenskih proizvoda;
- ◆ izgradnja novih kapaciteta za brigu o deci i starijima; ulaganje u obuku stručnjaka za brigu i negu;
- ◆ odgovarajuća plata za zaposlene u sektoru brige;
- ◆ više komunalnih medicinaru koji će pomoći starijim osobama da žive samostalno, kao i mladim majkama

IV. NASILJE NAD ŽENAMA

- ◆ zajamčeno petogodišnje finansiranje ženskih skloništa i savetovališta;
- ◆ izgradnja novih prostora i/ili omogućavanje centrima da iskor-

iste postojeće državne ili županijske stanove i kuće;

- ◆ dalje usavršavanje onih koji rade u socijalnim službama, pravnom sistemu i policiji;
- ◆ mere zapošljavanja namenjene ženama koje su pretrpele nasilje.

V. OSTALO

- ◆ uspostavljanje stambene politike, posebno za mlade ljude;
- ◆ poboljšanje položaja i infrastrukture beskućnica i beskućnika, kao i bavljenje brojnim pravnim preprekama njihovom učešću u građanstvu;
- ◆ poboljšanje pristupa obrazovanju i zdravstvu Romkinjama

Ovo, naravno, nije konačna lista, već samo polazište za neke mere koje su usredsređene na žene. Postoje i brojne druge koje su više ili manje suptilno predložene i raštrkane u tekstu.

c) Zaključak

Kada smo počele istraživanje različitih podataka, otkrile smo da muškarci i žene trpe teške posledice nedavne ekonomske krize. Tek kada smo se okrenule urušavanju koje se dogodilo tokom 1990-ih i početkom 2000-ih bilo je moguće videti različite učinke rezova socijalnih usluga i procesa privatizacije na žene kao posebnu grupu. Na neki način, uticaj mera štednje u Hrvatskoj, od kako je proglašena nezavisnost, najbolje se može opisati kao „smrt od hiljadu rezova“. Proces transformacije socijalizma u kapitalizam pre svega je pogodio značajnom smanjenju radničkih prava, provođenju neuspešne penzijske reforme i privatizaciji zdravstva. Prve „reformе“, sprovedene tokom 1990-ih i kasnije prema savetima Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, položile su temelje za potpunu devastaciju socijalne države izgrađene u Jugoslaviji.

Kada je reč o rodno specifičnim učincima ovih procesa, oni su imali dubok uticaj na živote žena, jer se i dalje isključivo od žena, i bez naknade, očekuje „rad ljubavi“. Velikodušnom ljubavlju, nažalost, otpočinje začarani krug koji završava visokim rizikom od siromaštva u starosti – kao nagrada za 24h nedeljno brige o deci i 16h nedeljno rada u kućanstvu koje obavljaju žene, prema istraživanju Ksenije Klasnić o kućnom radu i radu brige u Hrvatskoj. Jednom kada se društveni aparat počeo raspadati, žene nisu imale drugog izbora nego da ponovno preuzmu

teret ove brige. Isto se dogodilo i sa zdravstvom: ono što je bila nužna medicinska usluga za žene (kao i usluga lekara opšte prakse) postalo je jedan od najviše privatizovanih sektora zdravstvenih usluga, što neizbežno vodi daljem urušavanju ženskog reproduktivnog zdravlja. Veliki broj žena čak nije ni izabrao ginekologa/škinju, a među onima koji jesu velik broj njih uopšte ne koristi te usluge. Nije neuobičajeno da mlada žena ide na ginekološki pregled isključivo radi potvrde trudnoće i zbog rađanja, dok starije žene posećuju lekarsku ordinaciju samo u slučaju pojave krvčica ili drugih simptoma.

Štaviše, rezovi su otkrili skriveni vrh ledenog brega ekonomije: ženski neplaćeni rad. Ukratko, nema istinske jednakosti između muškaraca i žena sve dok se ovaj rad ne bude smatrao zajedničkim radom, ključnim za opstanak našeg društva i ekonomije. Kako piše Titi Batačarja (Tithi Bhattacharya), „pokazalo se da je esencijalna kategorija kapitalizma, njena pokretačka sila, ljudski rad, a ne roba. Na taj način se površina onoga što uobičajeno nazivamo „ekonomskim“ procesom izlaže kritičkom istraživanju i vraća mu njegovu zbrkanu, čulnu, rodnu, rasnu i neposlušnu komponentu: živa ljudska bića, sposobna da prate naredbe, kao i da im se ne pokoravaju“ (Bhattacharya, 2017).

Ako se složimo sa time da je neplaćeni rad žena od velikog značaja, onda se trebamo boriti za njegovu komunalizaciju i za podelu tog rada među svima nama, i trebalo bi da shvatimo da ženska borba za njihova prava nije isključivo ženska borba, već da se žene bore za sve nas. To je teret koji ne bi trebalo da pada samo na snažna leđa, jake noge i meke grudi žena. Prvi korak za leve aktere je da konačno započnu rad na ženskim pravima unutar vlastitih organizacija i da ih učine delom sopstvenih politika. To bi takođe bio i prvi korak ka saradnji sa ženskim i feminističkim pokretima. Trebamo se zapitati šta se ne smatra „ženskim pitanjem“ i odgovoriti primenom feminističkih stavova u svim našim konkretnim politikama, budući da je reproduktivni rad žena temelj našeg društva i da se trenutno urušava pod pritiskom.

Kada je reč o levim političkim organizacijama, ali i o društvu u celini, na žene opet pada zadatak obavljanja onoga što se može nazvati radom brige u njihovim političkim organizacijama. To je teret koji bi trebalo preraspodeliti aktivnom politikom prema uobičajenoj podeli rada, koja se neprimetno prenosi iz društva na leve organizacije. Da bismo

cenili i poštovali rad ljudi sa kojima zajednički radimo na razvijanju ideje o boljem društvu, moramo prepoznati vreme i rad koji se ulažu i u najjednostavnije zadatke. Poštovanje rada i znanja svake pojedine osobe prvi je korak ka uspostavljanju feminističkih načela unutar organizacija i razvijanja šireg saveza sa drugim političkim akterima. Drugi korak bi bio da se narativ o merama štednje konačno iskoristi kao političko oruđe i da se prepozna specifični učinak koji ima na žene. Ne možemo govoriti o reproduktivnoj pravdi i zdravlju ne uzimajući u obzir to da napadi na reproduktivna prava mogu direktno ili indirektno biti povezani sa urušavanjem zdravstvenog sistema, te da je uspon konzervativnih aktera na neki način povezan sa očajem i beznađem koje prožima naše društvo. Treći korak bi bilo da se ljudi usredsrede na vlastite borbe i da im se omogući utočište u kojem mogu pronaći brižne, pune poštovanja i velikodušne saborce i saborkinje.

Literatura

- B.a.B.e. (Be active. Be emancipated.) and Women's Room – Centre for Sexual Rights (2015) 'Croatia: Submission to the Committee on the Elimination of Discrimination against Women', Shadow Report, B.a.B.e. and Ženska soba, Zagreb.
- Bađun, Marijana (2016) 'Financiranje domova za starije i nemoćne osobe u Hrvatskoj', u *Revija za socijalnu politiku* Nr 24 (1), pp. 19–43.
- Bertek, Tihana (2017) 'Broj pobačaja možemo smanjiti samo edukacijom i kontracepcijom, a ne molitvom', *Vox Feminae*, dostupno na 'www.voxfeminae.net/cunterview/politika-drustvo/item/11935-hzjz-pobacaji-u-2016'. Poslednji pristup: 15. januar 2018.
- Bijelić, Nataša i Hodžić, Amir (2014) *Siva zona. Pitanje abortusa u Republici Hrvatskoj*. CESI - Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje Zagreb.
- Bodoriga-Vukobrat, Nada i Martinović, Adrijana (2017) *Gender Equality Policies in Croatia – Update*, Brussels: European Parliament's Committee on Women's rights and Gender Equality.
- Broz, Tajana (2007) *Preporuke za povećanje političke participacije žena*. CESI - Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje Zagreb.
- Cerami, Alfio and Stubbs, Paul (2011) *Post-communist Welfare Capitalisms: Bringing Institutions and Political Agency Back In*. Ekonomski institut Zagreb.
- Ćaćić, Marija (2017) 'Protiv čega se i kako bore protivnici Istanbulske konvencije?', *Bilten*, 13. oktobar 2017, dostupno na 'www.bilten.org/?p=20532'. Poslednji pristup: 15. oktobar 2017.
- Dobrotić, Ivana (2015) 'Politike usklađivanja obiteljskih obaveza i plaćenog rada i položaj roditelja na tržištu rada', u *Revija za socijalnu politiku* Nr 22 (3), pp. 353–374.
- Dobrotić, Ivana (2016a) 'Razvoj i poteškoće sustava skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj', u *Društvena istraživanja* Nr 25 (1), pp. 21–42.
- Dobrotić, Ivana (2016b) *Žena, majka, radnica. Usklađivanje obiteljskih obaveza i plaćenog rada u Hrvatskoj*, Zagreb B.a.b.e.

- Drandić, Daniela (2016) 'Opstetričko nasilje nad ženama po «pravilima struke», *Libela*, dostupno na 'www.libela.org/razgovor/7109-opstetricko-nasilje-nad-zenama-po-pravilima-struke/'. Poslednji pristup: 15. januar 2018.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2017a) 'Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2016. - konačni rezultati', Zagreb.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017b) 'Žene i muškarci u Hrvatskoj', Zagreb.
- European Institute for Gender Equality (2017) 'Gender Equality Index 2017: Measuring gender equality in the European Union 2005-2015 – Report', 2017, Vilnius.
- Eurostat (2017) 'Population, activity and inactivity – annual average (%)', dostupno na 'ec.europa.eu/eurostat/data/database'. Poslednji pristup: 28. oktobar 2017.
- Eurostat (2017) 'Unemployment rate by sex and age groups – annual average (%)', dostupno na 'ec.europa.eu/eurostat/data/database'. Poslednji pristup: 25. oktobar 2017.
- Eurostat (2017) 'Temporary employees as percentage of the total number of employees, by sex, age and citizenship (%)', dostupno na 'ec.europa.eu/eurostat/data/database'. Poslednji pristup 25. oktobar 2017.
- Eurostat (2017) 'Part-time employment as percentage of the total employment, by sex, age and citizenship (%)', dostupno na 'ec.europa.eu/eurostat/data/database'. Poslednji pristup: 25. oktobar 2017.
- Eurostat (2017) 'Inactive population not seeking employment by sex, age and main reason', dostupno na 'ec.europa.eu/eurostat/data/database'. Poslednji pristup: 26. oktobar 2017.
- Galić, Gabrijela (2015) 'Rad legalizirala svaka petstota dadilja: U vlastitom domu djecu čuvaju samo 23 registrirane osobe', *Novi list*, 7. maj 2015, dostupno na 'www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Rad-legalizirala-svaka-petstota-dadilja-U-vlastitom-domu-djecu-cuvaju-samo-23-registrirane-osobe'. Poslednji pristup: 28. oktobar 2017.
- Gelo, Jakov, Smolić, Šime and Strmota, Marin (2011) 'Sociodemografske odrednice zaposlenosti žena u Hrvatskoj', u *Društvena istraživanja* Nr 1 (111), pp. 69–88.

- Glas Slavonije (2015) 'Domovi za stare i nemoćne: broj privatnih domova za stare i nemoćne u samo tri godine povećan pet puta', 13. januar 2015, dostupno na <http://www.glas-slavonije.hr/257944/3/Broj-privatnih-domova-za-stare-i-nemocne-u-samo-tri-godine-povecan-pet-puta>. Poslednji pristup: 29. oktobar 2017.
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2017) 'Pobačaji u zdravstvenim ustanovama u Hrvatskoj 2016. godine', 2017, Zagreb.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje (2011) 'Položaj žena na hrvatskom tržištu rada: sažetak studije', *Glas Slavonije*, dostupno na www.glas-slavonije.hr/257944/3/Broj-privatnih-domova-za-stare-i-nemocne-u-samo-tri-godine-povecan-pet-puta. Poslednji pristup: 21. oktobar 2017.
- Ilišin, Vlasta, Bouillet, Dejana, Gvozdanović, Anja i Potočnik Dunja (2013) *Mladi u vremenu krize*. Institut za državna istraživanja i Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb.
- International Social Survey Program (2012) 'Family and Changing Gender Roles IV', dostupno na 'www.gesis.org/issp/search-and-data-access'. Poslednji pristup: 17. oktobar 2017.
- Juretić, Jasminka, Jakovčić, Ines and Udruga LORI (2017) *LGBTI ravnopravnost na radnom mjestu*. Prostor rodne i medijske kulture K-zona Zagreb.
- Knežević, Svjetlana i Grgić, Hana (2012) 'Koliko je abortus zapravo 'legalan' u Hrvatskoj?', 16. oktobar 2012, dostupno na 'www.libela.org/sa-stavom/3006-koliko-je-abortus-zapravo-legalan-u-hrvatskoj'. Poslednji pristup: 18. oktobar 2017.
- Korda, Zoran (2017) 'Imamo brojke koje pokazuju zašto su nam socijala i zdravstvo u rasulu', 20. septembar 2017, dostupno na 'www.tportal.hr/biznis/clanak/imamo-brojke-koje-pokazuju-zasto-su-nam-socijala-i-zdravstvo-u-rasulu-foto-20170919'. Poslednji pristup: 23. oktobar 2017.
- Kurnoga-Živadinović i Groznica (2012) 'Procjena udjela zaposlenih u neslužbenom gospodarstvu u Republici Hrvatskoj', u *Ekonomski pregled* Nr 63 (1–2), pp. 73–86.
- Levačić, Dora (2013) 'Uzroci rodni razlika u plaćama', *Slobodni Filozofski*, dostupno na 'slobodnifilozofski.com/2013/03/dora-levacic-uzroci-rodni-razlika-u.html'. Poslednji pristup: 26. februar 2018.

- Libela (2017) Rutinski kućanski poslovi i briga za djecu i dalje su ženski posao', 3. oktobar 2017, dostupno na 'www.libela.org/vijesti/9000-rutinski-kucanski-poslovi-i-briga-za-djecu-i-dalje-su-zenski-posao/'. Poslednji pristup: 29. oktobar 2017.
- Matejčić, Marinella (2017) 'Ginekologija: jako loša primarna zdravstvena zaštita žena', *Libela*, dostupno na libela.org/sa-stavom/9181-ginekologija-jako-losa-primarna-zdravstvena-zastita-zena/. Poslednji pristup: 15. januar 2018.
- Matković, Teo i Dobrotić, Ivana (2013) 'Promjene u obuhvatu programima predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj na nacionalnoj i županijskoj razini između 1990. i 2012. godine', u *Revija za socijalnu politiku* Nr 20 (1), pp. 65–73.
- Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava (2016) 'Strateški plan Ministarstva rada i mirovinskog sustava za razdoblje od 2017.-2019', dostupno na: mrms.hr/wp-content/uploads/2017/01/STRATE%C5%A0KI-PLAN-MRMS-a-za-razdoblje-2017-2019.pdf. Poslednji pristup: 1. februar 2018.
- Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava (2017) 'Strateški plan Ministarstva rada i mirovinskog sustava za razdoblje od 2018.-2020', dostupno na: mrms.hr/wp-content/uploads/2017/05/Strate%C5%A1ki-plan-Ministarstva-rada-i-mirovinskoga-sustava-za-razdoblje-od-2018.-%E2%80%932020..pdf.
- Ministarstvo rada i mirovinskog sustava (2017) 'ZAŽELI – Program zapošljavanja žena financiran iz Europskog socijalnog fonda', dostupno na 'www.mrms.hr/zazeli-program-zaposljavanja-zena-financiran-iz-europskog-socijalnog-fonda/'. Poslednji pristup: 30. oktobar 2017.
- N1 (2016) 'Djeca imaju šokantno pozitivan stav prema nasilju u vezi', 22. novembar 2016, dostupno na 'hr.n1info.com/a163514/Vijesti/Djeca-imaju-sokantno-pozitivan-stav-prema-nasilju-u-vezi.html'. Poslednji pristup: 23. oktobar 2017.
- Ostroški, Ljiljana (ur.) (2016) *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske Zagreb.
- Otvoreno društvo (OSF), Fond za obrazovanje Roma (REF) i UNICEF (2015) 'Izveštaj za Republiku Hrvatsku 'Socijalno uključivanje djece Roma (RECI+)''.

- Pauček Šljivak, Martina (2017) 'Kako vlast štiti žrtve nasilja? Drastično srezali budžet skloništu za zlostavljane žene i djecu', 4. oktobar 2017, dostupno na 'www.index.hr/black/clanak/kako-vlast-stiti-zrtve-nasilja-drasticno-srezali-budzet-sklonistu-za-zlostavljane-ze-ne-i-djecu/998664.aspx'. Poslednji pristup: 5. oktobar 2017.
- Petrović, Jasna (2013) 'Ne treba nam zakon o povremenim poslovima', 11. novembar 2013, dostupno na 'www.sssh.hr/hr/vise/aktivnosti-75/ne-treba-nam-zakon-o-povremenim-poslovima-835'. Poslednji pristup: 3. oktobar 2017.
- Pravobranitelj/ca za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske (2012a) 'Položaj trudnica na tržištu rada', Zagreb.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2012b) 'Istraživanje o načinu financiranja rada skloništa za žrtve nasilja u obitelji', dostupno na 'www.prs.hr/attachments/article/183/Nacin %20financiranja %20rada %20sklonista %20za %20zrtve %20nasilja %20u %20obitelji.pdf'. Poslednji pristup: 24. oktobar 2017.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2013) 'Izvešće o radu za 2012', Zagreb.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2014a) 'Izvešće o radu za 2013', Zagreb.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2014b) 'Istraživanje: Praksa zdravstvenih ustanova u Hrvatskoj po pitanju osiguranja dostupnosti legalno induciranog pobačaja', Zagreb.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2015a) 'Evaluacija rada Pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske od 2003. do 2013. godine', Zagreb.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2015b) 'Izvešće o radu za 2014', Zagreb.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2016) 'Izvešće o radu za 2015', Zagreb.
- Pravobranitelj/ca za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske (2016) 'Posao ili obitelj? Uloga i važnost politika usklađivanja obiteljskih obaveza i plaćenog rada', Zagreb.
- Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2017) 'Izvešće o radu za 2016', Zagreb.
- Pučki pravobranitelj (2017) 'Izvešće pučke pravobraniteljice za 2016. go-

dinu', Zagreb.

Sarıtaş Oran, Serap (2017) 'Pensions and Social reproduction', u Bhattacharya, Tithy (ur.), *Social Reproduction Theory. Remapping Class, Recentring Oppression*, Pluto Press London, pp. 148-171.

Sklevicky, Lydia (1996) *Konji, žene i ratovi*, Druga Zagreb.

Slunjski, Željko (ur.) (2012) 'Mirovinske reforme u zemljama zapadnog Balkana iz europske perspektive', Savez samostalnih sindikata Hrvatske, Nezavisni hrvatski sindikati i Hrvatska udruga sindikata Zagreb.

Stevanović, Ranko, Capak, Krunoslav i Benjak, Tomislav (ur.) (2017) *Croatian Health Statistic Yearbook 2016*, Hrvatski zavod za javno zdravstvo Zagreb.

Stubbs, Paul and Zrinščak, Siniša (2009) 'Croatian social policy: The legacies of war, state-building and late Europeanisation', u *Social Policy & Administration* br. 43 (2), pp. 121-135.

Tomljenović, Iva (2017) 'Prvi u povijesti: gej par tužio Hrvatsku zbog diskriminacije jer im nije dozvoljeno posvajanje', dostupno na 'www.crol.hr/index.php/politika-aktivizam/8599-prvi-u-povijesti-gej-par-tuzio-hrvatsku-zbog-diskriminacije-jer-im-nije-dozvoljeno-posvajanje'. Poslednji pristup: 23. oktobar 2017.

Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske (2011) Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj. Istraživanje 'Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj'. Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, Zagreb.

Ustavni sud Republike Hrvatske (2017) 'Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i Izdvojeno mišljenje', u *Narodne novine* br. 25, Zagreb.

Vladislavljević, Anja (2017) 'Spirala nevolja s rodom', *Bilten*, dostupno na 'www.bilten.org/?p=21027'. Poslednji pristup: 1. decembar 2017.

Vračar, Ana and Weygand, Lada (2015) 'Ginekologija između 'slobodnog izbora' i manjkavosti sustava', *Bilten*, dostupno na www.bilten.org/?p=9165. Poslednji pristup: 12. decembar 2017.

World Bank (2011) 'Croatia: Policy Options for Further Pension System Reform', World Bank Washington, DC.

Zakon o dadiljama (2013) 'Narodne novine 37/13', dostupno na 'www.zakon.hr/z/573/Zakon-o-dadiljama'. Poslednji pristup: 29. oktobar 2017.

- Zakon o doplatku za djecu (2015) 'Narodne novine 82/15', dostupno na 'www.zakon.hr/z/475/Zakon-o-doplatku-za-djecu'. Poslednji pristup: 21. oktobar 2017.
- Zakon o radu (2014) 'Narodne novine 93/14', dostupno na 'www.zakon.hr/z/307/Zakon-o-radu'. Poslednji pristup: 13. oktobar 2017.
- Zakon o roditeljskim i roditeljskim potporama (2017) 'Narodne novine 59/17', dostupno na 'www.zakon.hr/z/214/Zakon-o-roditeljskim-potporama'. Poslednji pristup: 20. oktobar 2017.
- Zakon o socijalnoj skrbi (2017) 'Narodne novine 16/17', dostupno na 'www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi'. Poslednji pristup: 30. oktobar 2017.
- Ženska mreža Hrvatske (2005) Istraživanje Ženske mreže Hrvatske o dostupnosti pobačaja u RH. Ženska mreža Hrvatske Zagreb.

Marija Ćaćić (1986, Zagreb), prevoditeljka, članica programskog komitea Ženske sindikalne škole koju organizuje BRID. Radila je kao urednica magazina Zarez i Slobodni Filozofski. Prevela je, pisala i uređivala specijalna izdanja na teme reproduktivnih prava, seksualnog rada i feminističke teorije.

Dora Levačić (1989, Zagreb), završila master studije iz sociologije na Fakultetu za humanistiku i društvene nauke u Zagrebu. Radila je kao nezavisna istraživačica za nekoliko nevladinih organizacija i pisala na teme ekonomske rodne nejednakosti, feminističke teorije i nezaposlenosti mladih.

IMPRESUM

MERE ŠTEDNJE, RODNA NEJEDNAKOST I FEMINIZAM NAKON KRIZE Smrt od hiljadu rezova – Uticaj mera štednje na živote žena u Hrvatskoj

AUTORKE: Marija Čačić i Dora Levačić

PREVOD SA ENGLESKOG: Maja Solar

IZDAVAČ: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe

UREDNIKE: Feministička projektna grupa fondacije Rosa Luxemburg:
Vera Bartolomé (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Madrid),
Ioanna Meitani (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Athens),
Ada Charlotte Regelman (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Brussels),
Mareike Post (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Brussels),
Nelia Vakhovska (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Kyiv),
Elena Bezrukova (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Moscow),
Ksenija Forca (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Belgrade),
Joanna Gwiazdecka (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Prague),
Alex Wischnewski (Parliamentary Group DIE LINKE in German Bundestag, Berlin),
Cornelia Möhring (MoP, Parliamentary Group DIE LINKE in German Bundestag, Berlin),
Johanna Bussemer (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Berlin),
Dorit Riethmüller (Rosa-Luxemburg-Stiftung, Berlin)

UREDNIKA STUDIJE ZA HRVATSKU: Ksenija Forca

LEKTURA/KOREKTURA: Bojan Krivokapić

PRELOM: Ana Humljan, Erifili Arapoglou

GRAFIKA: Marie Geisler

TIRAŽ: 800

ŠTAMPA: Standard 2, Beograd, decembar 2018

GODINA IZDANJA: 2018

ISBN: 978-86-88745-34-5

**ROSA LUXEMBURG STIFTUNG
SOUTHEAST EUROPE**

U okviru projekta „Mere štednje, rodna nejednakost i feminizam nakon krize“, pod pokroviteljstvom Rosa-Luxemburg-Stiftung, izrađene su studije slučaja o uticaju mera štednje na živote žena u Evropi. Ova studija je deo kompilacije studija iz različitih zemalja Evrope. Studije su dostupne na: www.rosalux.de/austerity

Publikaciju nije dozvoljeno prodavati. Podržano od strane Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe sredstvima nemačkog Saveznog ministarstva inostranih poslova. Ova publikacija ili njeni delovi mogu biti besplatno korišćeni uz odgovarajuću referencu na originalnu publikaciju. Sadržaj publikacije ne odražava nužno poziciju Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe. Za stavove i informacije u autorskim tekstovima odgovorne su same autorke.

CIP- Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије

305-055.1/.2(497.5)

316.662-055.2(497.5)

ЂАЋИЋ, Марија, 1986-

Mere štednje, rodna nejednakost i feminizam nakon krize : smrt od hiljadu rezova : uticaj mera štednje na živote žena u Hrvatskoj / autorke Marija Čačić i Dora Levačić ; [prevod sa engleskog Maja Solar]. - Beograd : Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2018 (Beograd : Standard 2). - 80, 78 str. : ilustr. ; 22 cm

Nasl. str. prištampanog izvornika: Austerity, gender inequality and feminism after crisis : death by a thousand cuts : impact of austerity measures on women in Croatia / Marija Čačić and Dora Levačić. - Oba rada štampana u međusobno obrnutim smerovima. - Tiraž 800. - Napomene uz tekst. - Biografije: str. [81]. - Bibliografija: str. 74-80.

ISBN 978-86-88745-34-5

1. Левачић, Дора, 1989- [аутор] 2. Ћаčić, Марија, 1986-: Austerity, gender inequality and feminism after the crisis

- a) Жене - Друштвено-економски положај - Истраживање - Хрватска
- b) Родна равноправност - Истраживање - Хрватска

COBISS.SR-ID 272858380